

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
«ՍԱՆԴ ՄԱՅՆԻԳ»
ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿ ԴԱՏԱԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՍԲ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՐԱՐԱՏԻ ՄԱՐԶԻ ՄԵՎ ԶՐԻ ԱՎԱՋՆԵՐԻ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԻ ՕԳՏԱԿԱՐ
ՀԱՆԱԾՈՅԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՀԱՍԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՇՐՋԱԿԱ
ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՎՐԱ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽՍԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԱՅ

«ՍԱՆԴ ՄԱՅՍԻՆԳ» ՍՊԸ տնօրեն՝

Ս. Միքայելյան

Եպիսկոպոս 2022

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎՈՂ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐ

Ներկայացվող սահմանումները և եզրույթները /տերմիններ/ բերվում են ՀՀ քնապահպանական ոլորտի օրենքներից և նորմատիվ փաստաթղթերից:

Շրջակա միջավայր՝ բնական եւ մարդածին տարրերի (մթնոլորտային օդ, ջրեր, հողեր, ընդերք, լանդշաֆտ, կենդանական ու բուսական աշխարհ, ներառյալ՝ անտառ, բնության հատուկ պահպանվող տարածքներ, բնակավայրերի կանաչ տարածքներ, կառուցներ, պատմության եւ մշակույթի հուշարձաններ) եւ սոցիալական միջավայրի (մարդու առողջության եւ անվտանգության), գործոնների, նյութերի, երեւույթների ու գործընթացների ամրողությունը եւ դրանց փոխազդեցությունը միմյանց ու մարդկանց միջև.

Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցություն՝ հիմնադրութային փաստաթղթի գործողության կամ նախատեսվող գործունեության իրականացման հետեւանքով շրջակա միջավայրի եւ մարդու առողջության վրա հնարավոր փոփոխությունները.

Նախատեսվող գործունեություն՝ շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր ազդեցություն ունեցող ուսումնասիրություն, արտադրություն, կառուցում, շահագործում, վերակառուցում, ընդլայնում, տեխնիկական եւ տեխնոլոգիական վերազինում, վերապրոֆիլավորում, կոնսերվացում, տեղափոխում, լուծարում, փակում.

Ճեղնարկող՝ սույն օրենքի համաձայն՝ փորձաքննության ենթակա հիմնադրութային փաստաթուղթ մշակող, ընդունող, իրականացնող եւ (կամ) գործունեություն իրականացնող կամ պատվիրող պետական կառավարման կամ տեղական ինքնակառավարման մարմին, իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձ.

ազդակիր համայնք՝ շրջակա միջավայրի վրա հիմնադրութային փաստաթղթի կամ նախատեսվող գործունեության հնարավոր ազդեցության ենթակա համայնքի (համայնքների) բնակչություն՝ ֆիզիկական եւ (կամ) իրավաբանական անձինք.

շահագրգիռ հանրություն՝ փորձաքննության ենթակա հիմնադրութային փաստաթղթի ընդունման եւ (կամ) նախատեսվող գործունեության իրականացման առնչությամբ հետաքրքրություն ցուցաբերող իրավաբանական եւ ֆիզիկական անձինք.

գործընթացի մասնակիցներ՝ պետական կառավարման ու տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, ֆիզիկական ու իրավաբանական անձինք, ներառյալ՝

ազդակիր համայնք, շահագրգիռ հանրություն, որոնք, սույն օրենքի համաձայն, մասնակցում են գնահատումների եւ (կամ) փորձաքննության գործընթացին.

Խայտ՝ ձեռնարկողի կամ նրա պատվերով կազմած հիմնադրութային փաստաթղթի մշակման եւ (կամ) նախատեսվող գործունեության նախաձեռնության մասին ծանուցման փաթեթ.

Բնության հատուկ պահպանվող տարածք՝ ցամաքի (ներառյալ՝ մակերևութային ու ստորերկրյա ջրերը և ընդերքը) և համապատասխան օդային ավազանի՝ սույն օրենքով գիտական, կրթական, առողջարարական, պատմամշակութային, ռեկրեացիոն, զբոսաշրջության, գեղագիտական արժեք են ներկայացնում, և որոնց համար սահմանված է պահպանության հատուկ ռեժիմ.

Ազգային պարկ՝ բնապահպանական, գիտական, պատմամշակութային, գեղագիտական, ռեկրեացիոն արժեքներ ներկայացնող միջազգային և (կամ) հանրապետական նշանակություն ունեցող տարածք, որը բնական լանդշաֆտների ու մշակութային արժեքների գուգորդման շնորհիվ կարող է օգտագործվել գիտական, կրթական, ռեկրեացիոն, մշակութային և տնտեսական նպատակներով, և որի համար սահմանված է պահպանության հատուկ ռեժիմ.

ազգային պարկի արգելոցային գոտի՝ ազգային պարկի տարածքից առանձնացված տեղամաս, որտեղ գործում է պետական արգելոցի համար սույն օրենքով սահմանված ռեժիմը.

ազգային պարկի արգելավայրային գոտի՝ ազգային պարկի տարածքից առանձնացված տեղամաս, որտեղ գործում է պետական արգելավայրի համար սույն օրենքով սահմանված ռեժիմը.

ազգային պարկի ռեկրեացիոն գոտի՝ ազգային պարկի տարածքից առանձնացված տեղամաս, որտեղ թույլատրվում է քաղաքացիների հանգստի և զբոսաշրջության ու դրա հետ կապված սպասարկման ծառայության կազմակերպումը.

Ազգային պարկի տնտեսական գոտի՝ ազգային պարկի տարածքից առանձնացված տեղամաս, որտեղ թույլատրվում է ազգային պարկի ռեժիմին համապատասխանող տնտեսական գործունեություն.

պետական արգելավայր՝ գիտական, կրթական, պատմամշակութային, տնտեսական արժեք ներկայացնող տարածք, որտեղ ապահովվում են էկոհամակարգերի և դրանց քաղադրիչների պահպանությունը և բնական վերարտադրությունը.

պետական արգելոց՝ զիտական, կրթական, պատմամշակութային արժեք ներկայացնող առանձնահատուկ բնապահպանական, գեղագիտական հատկանիշներով օժտված միջազգային և (կամ) հանրապետական նշանակություն ունեցող տարածք, որտեղ բնական միջավայրի զարգացման գործընթացներն ընթանում են առանց մարդու անմիջական միջամտության.

Բնության հատուկ պահպանվող տարածքի պահպանման գոտի՝ տարածք, որի ստեղծման նպատակն է սահմանափակել (մեղմացնել) բացասական մարդածին երգործությունը բնության հատուկ պահպանվող տարածքների էկոհամակարգերի, կենդանական ու բուսական աշխարհի ներկայացուցիչների, զիտական կամ պատմամշակութային արժեք ունեցող օբյեկտների վրա.

Ղանդաֆու՝ աշխարհագրական թաղանթի համասեռ տեղամաս, որը հարևան տարածքներից տարբերվում է երկրաբանական կառուցվածքի, ռելիեֆի, կլիմայի, հողաբուսական ծածկույթի և կենդանական աշխարհի ամբողջությամբ.

Հող՝ երկրի մակերևույթում բիոտիկ, արիոտիկ և մարդածին գործոնների երկարատև ազդեցության արդյունքում առաջացած ինքնուրույն բնագիտապատմական հանքարգանական բնական մարմին՝ կազմված կոշտ հանրային և օրգանական մասնիկներից, ջրից ու օդից և ունի բույսերի աճի ու զարգացման համար համապատասխան պայմաններ ստեղծող յուրահատուկ գենետիկամորֆոլոգիական հատկանիշներ ու հատկություններ.

Հողային պրոֆիլ՝ հողագոյացման գործընթացում օրինաչափորեն փոփոխվող և գենետիկորեն կապակցված հողային հորիզոնների ամբողջություն.

Խախտված հողեր՝ առաջնային տնտեսական արժեքը կորցրած և շրջակա միջավայրի վրա բացասական ներգործության աղբյուր հանդիսացող հողեր.

Հողի բերրի շերտ՝ հողային ծածկույթի վերին շերտի բուսահող, որն օգտագործվում է հողերի բարելավման, կանաչապատման, ռեկուլտիվացման նպատակներով.

Հողի պոտենցիալ բերրի շերտ՝ հողային պրոֆիլի ստորին մասը, որն իր հատկություններով համընկնում է պոտենցիալ բերրի ապարների (բուսականության աճի համար սահմանափակ բարենպաստ քիմիական կամ ֆիզիկական հատկություններ ունեցող լեռնային ապարներ) հատկություններին.

Հողածածկույթ՝ երկրի կամ դրա ցանկացած տարածքի մակերևույթը ծածկող հողերի

ամբողջությունն է.

հողի բերրի շերտի հանման նորմեր՝ հողի հանվող բերրի շերտի խորությունը (ամ), ծավալը (մ3), զանգվածը (տ).

ռեկուլտիվացում՝ խախտված հողերի վերականգնմանն ուղղված (օգտագործման համար պիտանի վիճակի բերելու) միջոցառումների համալիր, որը կատարվում է 2 փուլով՝ տեխնիկական և կենսաբանական.

ռեկուլտիվացիոն աշխատանքներ՝ օգտակար հանածոների արդյունահանման նախագծով կամ օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով երկրաբանական ուսումնասիրության ծրագրով շրջակա միջավայրի պահպանության նպատակով նախատեսված ընդերքօգտագործման արդյունքում խախտված հողերի վերականգնմանն ուղղված (անվտանգ կամ օգտագործման համար պիտանի վիճակի բերելու) միջոցառումներ.

կենսաբանական բազմազանություն՝ ցամաքային, օդային և ջրային էկոհամակարգերի բաղադրիչներ համարվող կենդանի օրգանիզմների տարատեսակություն, որը ներառում է բազմազանությունը տեսակի շրջանակներում, տեսակների միջև և էկոհամակարգերի բազմազանությունը.

երկրաբանական ուսումնասիրություններ՝ ընդերքի երկրաբանական աշխատանքների համալիր, որի նպատակն է ուսումնասիրել երկրակեղեի կառուցվածքը, ապարների սուածման պայմանները, արտածին երկրաբանական պրոցեսները, հրաբխային գործունեությունը, ինչպես նաև հայտնաբերել ու գնահատել օգտակար հանածոների պաշարները.

Բնապահպանական կառավարման պլան՝ ընդերքօգտագործման հետևանքով բնապահպանական կորուստների նվազեցման, անվերադարձ ազդեցության կանխարգելման նպատակով պլանավորվող միջոցառումներ և դրանց իրականացման մշտադիտարկման ցուցիչներ, որոնք հստակ են և չափելի՝ որոշակի ժամանակի ընթացքում.

բնության հուշարձան, բնության հատուկ պահպանվող տարածքի կարգավիճակ ունեցող գիտական, պատմամշակութային և գեղագիտական հատուկ արժեք ներկայացնող երկրաբանական, ջրաերկրաբանական, ջրագրական, բնապատմական, կենսաբանական բնական օբյեկտ.

պատմության եւ մշակույթի անշարժ հուշարձաններ՝ պետական հաշվառման վերցված պատմական, գիտական, գեղարվեստական կամ մշակութային այլ արժեք ունեցող կառույցները, դրանց համակառույցներն ու համալիրները՝ իրենց գրաված կամ պատմականորեն իրենց հետ կապված տարածքով, դրանց մասը կազմող հնագիտական, գեղարվեստական, վիմագրական, ազգագրական բնույթի տարրերն ու բեկորները, պատմամշակութային եւ բնապատմական արգելոցները, հիշարժան վայրերը՝ անկախ պահպանվածության աստիճանից:

Կարմիր գիրք՝ <<Կարմիր գիրքը միջազգային պահանջները բավարարող համահավաք փաստաթուղթ է, որում գրանցվում են տեղեկություններ հազվագյուտ, անհետացման եզրին գտնվող բույսերի և համակեցությունների կարգավիճակի, աշխարհագրական տարածվածության, էկոլոգիական պայմանների, կենսաբանական առանձնահատկությունների, ներկա վիճակի և պահպանման միջոցառումների մասին>>

1. ԸՆԴԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- Նախատեսվող գործունեության անվանումը և նպատակը

ՀՀ Արարատի մարզի Սև ջրի ավագների հանքավայրում նախատեսվում է օգտակար հանածոյի արդյունահանում:

Սև ջրի ավագների հանքավայրի տեղամասը ծագումնաբանորեն կապված է Արաքս գետի վտակի ժամանակակից ողողահունային նստվածքների հետ և հանդիսանում է գետառղողատային տիպի հանքավայր:

Արաքս գետից հայցվող տարածքի հեռավորությունը կազմում է 4,3կմ:

Տեղամասի երկրաբանական կառուցվածքում մասնակցում են ժամանակակից դելյուվիալ, պրոյուվիալ առաջացումները և այլուվիալ ավագային նստվածքները, ինչպես նաև Արարատյան դաշտի ստորին լճային դարավանդի վերին չորրորդականի կավավագակոպազագլաքրարային առաջացումները:

Ավագների քիմիական կազմը

Նմուշի համար ը	Պարունակությունը, %											
	SiO ₂	TiO ₂	Fe ₂ O ₃	Al ₂ O ₃	CaO	MgO	SO ₃	P ₂ O ₅	Na ₂ O	K ₂ O	ռոն	Σ
1	64, 02	0,36	4,87	13,40	5,83	3,21	0,18	<0,1	3,16	2,21	2,65	99,89
4	62, 90	0,46	4,32	13,71	5,92	3,16	0,22	<0,1	4,10	1,78	3,40	99,97

Ավագների հատիկային կազմը և ֆիզիկատեխնիկական ցուցանիշները բերվում են ստորև աղյուսակում՝ ըստ 8 մմուշների լաբորատոր փորձարկումների և 3 հետախուզահորում կատարված ծավալազանգվածային դաշտային որոշումների արդյունքների:

Ավագների հատիկային կազմը և ֆիզիկատեխնիկական ցուցանիշները

N	Ցուցանիշների անվանումը	Ցուցանիշի մեջությունը		
		Նվազագույն	Առավելագույն	Միջինը
1.	Ավագի պարունակությունը, %	96,42	98,09	97,13
2.	Կոպիճի պարունակությունը, %	1,91	3,58	2,87
3.	Ավագների ծավալային զանգվածը բնամասում, կգ/մ ³	1867	1888	1876
4.	Ավագների ծավալայիրքային զանգվածը, կգ/մ ³ - փխրուն վիճակում - խտացված վիճակում	1658 1819	1683 1832	1667 1826
5.	Փխրեցման գործակիցը	1,13	1,15	1,14

Ավազների հատիկային կազմի վերաբերյալ ամփոփ տվյալները բերվում են այսուսակում:

N	Ստուգիչ մաղի չափը, մմ	Մնացորդը մաղի վրա %% (մասնակի/լոիվ)		
		Նվազագույն	Առավելագույն	Միջինը
1.	2,5	3,87	7,16	5,39/5,39
2.	1,25	6,72	8,24	7,42/12,81
3.	0,63	17,95	19,21	18,30/31,11
4.	0,315	46,62	51,36	50,18/81,29
5.	0,16	14,42	20,06	17,03/98,32
6.	<0,16	1,38	1,92	1,68/100
7.	Այդ թվում փոշենման, տիղմային և կավային մասնիկներ	0,95	1,45	1,24
8.	Ավազների խոշորության մոդուլը	2,25	2,38	2,29

Այսուսակներում բերված տվյալներից երևում է, որ տեղամասի ավազները ըստ 0,63մմ մաղի վրա լրիվ մնացորդի և խոշորության մոդուլի, համաձայն «Ավազ շինարարական աշխատանքների համար» 8736-95 ՀՍՏ ԳՈՍՏ-ի պատկանում են միջին խոշորության ավազների խմբին, իսկ իրենց հատիկային կազմի համապատասխանում են բնական ավազների 1-ին դասին:

Տվյալ ավազները բավարարաում են նշված ստանդարտի պահանջները ինչպես 0,16մմ-ից ցածր չափի հատիկների պարունակությամբ (առավելագույն պարունակությունը 1,92% է, մինչև 5% թույլատրելի սահմանաքանակի դեպքում), այնպես էլ 5մմ և 10մմ-ից բարձր խոշորության հատիկների պարունակությամբ՝ առավելագույնը կազմում է համապատասխանաբար 3,58 և 0,40%, չգերազանցելով 5 և 0,5% սահմանաքանակները:

Ավազներում վնասակար խառնուկների պարունակությունը չի գերազանցում թույլատրելի սահմանաքանակը: Ավազներում փոշենման, կավային և տիղմային մասնիկների պարունակությունը հասնում է 1,45% (միջինը տեղմասում 1,24%)՝ բնական ավազներում թույլատրելի մինչև 3% սահմանաքանակի դեպքում: Կավային ու տիղմային մասնիկները գտնվում են համատարած ցածր վիճակում: Ավազներում կավային կնձիկներ չեն պարունակվում:

Անալիզները վկայում են, որ հանքավայրի ավազակուտակներում բացակայում են օրգանական խառնուրդները, փայլարները և ածխի մասնիկները: Հիմքում լուծվող կայծքարի ամորֆ տարատեսակները նվազ են սահմանային 50 միլիոն/¹ քանակությունից: SO₃-ի վերահաշվարկված ծծմբային միացությունները կազմում են 1%-ից ոչ ավելի:

Ըստ միներալապետրոգրաֆիական կազմի ավագները պատկանում են տարակազմ (պոլիմիկտ) ավագների խմբին, կազմված պրենիտի, պիրոքսինի, բազալտի, մասամբ քվարցի, կալցիտի և այլ հատիկներից: Ըստ ձևի ավագահատիկները անկյունավոր են և ունեն անհարթ մակերես:

Ավագների ծավալալիրքային զանգվածը փիսրեցված վիճակում տատանվում է 1658-ից մինչև 1683կգ/մ³ կազմելով միջինը 1667կգ/մ³, իսկ խտացված վիճակում 1819-ից մինչև 1832կգ/մ³ կազմելով միջինը 1826 կգ/մ³:

Այսպիսով, Սև ջրի ավագների հանքավայրը լիովին բավարարում է «Ավագ շինարարական աշխատանքների համար» 8736-95 ՀՍՏ ԳՈՍՏ-ի պահանջներին և կարող են օգտագործվել որպես լցանյութ ծանր բետոններում, այդ թվում ասֆալտաբետոնում և շինարարական շաղախներում, ինչպես նաև ճանապարհային և այլ տեսակի շինարարական աշխատանքներում:

▪ Նախատեսվող գործունեության բնութագիրը

Ինչպես արդեն նշվել է ընկերությունը նախատեսում է իրականացնել ավագի արդյունահանում Սև ջրի ավագների հանքավայրից Սանդ Մայնինգ ՍՊԸ-ին սեփականության իրավունքով պատկանող 3,91հա ընդհանուր մակերեսով ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նպատակային նշանակություն ունեցող և ենթավարձակալության իրավունքով պատկանող 0,88 հա ընդհանուր մակերեսով գյուղատնտեսական նշանակություն ունեցող տարածքում:

Ստորև ներկայացվում է տեղամասում ավագի արդյունահանման աշխատանքներ կիրառվող տեխնոլոգիան:

Քանի որ, օգտակար հաստաշերտը ունի համարյա հորիզոնական տեղադրում և կայուն հղորություն, հանքաշերտի բացումը կատարվում է բացահանքային դաշտի արևելյան մասից (ամենացածր նիշը) ընդերկայնական կտրող խրամի անցումով:

Կտրող խրամի լայնությունը հիմքի մասում ընդունված է 2,0մ, միջին խորությունը՝ 3,3մ: Կողի թեքման անկյունը ընդունված է հարավային կողից (ոչ աշխատանքային) 30°, աշխատանքային կողից 40°: Կտրող խրամի երկարությունը կազմում է 15,0մ:

Կտրող խրամի անցումը կատարվում է 1,0մ³ շերեփի տարողությամբ դրագլայնով սարքավորված ՅՕ-5111Ե մակնիշի էքսկավատորով:

Հանքավայրի շահագործման ժամանակ ընդունված է ընդհանական

ընթացքաշերտերով միակողանի մշակման համակարգ:

Ընդունված մշակման համակարգը ունի հետևյալ տարրերը՝

- աստիճանի բարձրությունը օգտակար հաստաշերտի հզորությունից հանած- 0,15մ (միջինը 3,27մ);
- աստիճանի թեքության անկյունը
  - աշխատանքային – 40°;
  - ոչ աշխատանքային (մարված)-30°;
- ընթացքաշերտի լայնությունը -8,5մ;
- էքսկավատորի աշխատանքի անվտանգ գոտու շառավիղը – 16,0մ;
- Աշխատանքային հրապարակի լայնությունը – 23,3մ:

▪ Նախագծման նորմատիվ-իրավական հենքը

Սույն գլուխը ներկայացնում է հանքավայրերի շահագործմանը առնչվող շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունը կարգավորող ազգային և միջազգային իրավական և մեթոդական փաստաթղթերը, ներառյալ բնապահպանական քաղաքականությունը, շրջանակային և ճյուղային օրենսդրական ակտերը՝ հողային հարաբերությունների, առողջության և անվտանգության հարցերով:

ՀՀ ազգային օրենսդրությունը

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության (ընդունվել է 1995թ., փոփոխվել 2005 և 2015 թվականներին) 10-րդ հոդվածի “Պետությունն ապահովում է շրջակա միջավայրի պահպանությունը և վերականգնումը, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործումը”:

Հոդված 33.2-ով սահմանված է որ, “Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ապրելու իր առողջությանը և բարեկեցությանը նպաստող շրջակա միջավայրում, պարտավոր է անձամբ և այլոց հետ համատեղ պահպանել և բարելավել շրջակա միջավայրը”:

1991 թվականից առ այսօր ավելի քան 25 օրենսգրքեր և օրենքներ են ընդունվել, որոնք կարգավորում են շրջակա միջավայրի հետ կապված իրավահարաբերությունները:

Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգիրք

Հողօգտագործման և հողի աղտոտման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության Հողային օրենսգրքով (ընդունված 02.05.2001): Ենելով օրենսգրքի պահանջներից ՀՀ կառավարության կողմից ընդունվել են

“Հողերի ռեկուլտիվացմանը ներկայացվող պահանջների և ռեկուլտիվացման ենթակա՝ խախտված հողերի դասակարգման տեխնիկական կանոնակարգը հաստատելու մասին” (14.12.2017 թիվ 1643-Ն), “Հողերն աղտոտումից պահպանելու ընդհանուր պահանջների, հողն աղտոտող վնասակար նյութերի ցանկի և հողերի աղտոտվածության աստիճանի գնահատման տեխնիկական կանոնակարգը հաստատելու մասին” (08.02.2018 թիվ 124-Ն), “Հողի բերքի շերտի հանման նորմերի որոշմանը և հանված բերքի շերտի պահպանմանն ու օգտագործմանը ներկայացվող պահանջները սահմանելու և ՀՀ կառավարության 2006 թվականի հուլիսի 20-ի թիվ 1026-Ն որոշումն ուժը կորցրած ձանաչելու մասին” (02.1.2017 թիվ 1404-Ն) որոշումները:

ՀՀ կառավարության 29.05.2006թ № 750-Ն որոշմանը ուժը կորցրել է ՀՀ կառավարության 14.12.2017թ № 1643-Ն որոշմամբ,

ՀՀ կառավարության 24.08.2006թ № 1277-Ն որոշումը, ուժը կորցրել է ՀՀ կառավարության 08.02.2018թ № 124-Ն որոշմամբ,

ՀՀ բնապահպանության նախարարի 24.12.2012թ.-ի N365-Ն հրամանն ուժը կորցրած է ձանաչվել շրջակա միջավայրի նախարարական 07.01.2022թ 6-Ն հրամանով:

Հանրապետության ջրային օրենսգիրք
Կառավարության համաձայն հողային օրենսգրքի պահանջների:

Հայաստանի Հանրապետության ջրային օրենսգիրք

Զրօդագործման, ջրահեռացման, մակերեսային և ստորգետնյա ավագանների օգտագործման և պահպանության հարցերը կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության ջրային օրենսգրքով (ընդունված 04.06.2002) և Հայաստանի Հանրապետության «Հայաստանի Հանրապետության ջրի ազգային ծրագրի մասին» օրենքով:

ՀՀ մակերևութային ջրերի էկոլոգիական նորմերը սահմանվել են ՀՀ կառավարության 27.01.2011թ. N75-Ն որոշմամբ հաստատված “Կախված տեղանքի առանձնահատկություններից՝ յուրաքանչյուր ջրավազանային կառավարման տարածքի ջրի որակի ապահովման նորմեր”-ով:

Նախատեսվող գործունեության ընթացքում ջուրը սահմանափակ ծավալով օգտագործվելու է ջրան իրականացնելու, ինչպես նաև աշխատողների կենցաղային կարիքների համար:

Հայաստանի Հանրապետության ընդերքի մասին օրենսգիրք

ՀՀ տարածքում ընդերքօգտագործման սկզբունքներն ու կարգը, ընդերքն օգտագործելիս բնությունը և շրջակա միջավայրը վնասակար ազդեցություններից պահպանության խնդիրները, աշխատանքների կատարման անվտանգության

ապահովման, ինչպես նաև ընդերք օգտագործման ընթացքում պետության և անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության 2011թ. նոյեմբերի 28 ընդերքի մասին օրենսգրով:

Հանրարդունահանման աշխատանքներն անհրաժեշտ է իրականացնել համաձայն այս օրենսգրի պահանջների:

Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային օրենսգիրը

Սույն օրենսգիրը ընդունվել է 2004 թվականի նոյեմբերի 9-ին, այն կարգավորում է կոլեկտիվ եւ անհատական աշխատանքային հարաբերությունները, սահմանում է այդ հարաբերությունների ծագման, փոփոխման եւ դադարման հիմքերն ու իրականացման կարգը, աշխատանքային հարաբերությունների կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները, պատասխանատվությունը, ինչպես նաև աշխատողների անվտանգության ապահովման ու առողջության պահպանման պայմանները:

Աշխատանքային պայմանագիրը համաձայնություն է աշխատողի եւ գործատուի միջեւ, կազմված համաձայն ածխատանքային օրենսգրքի, այլ նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջների հիման վրա:

Նախագծի գործառույթներն իրականացնելիս անհրաժեշտ է առաջնորդվել աշխատանքային օրենսգրի պահանջներով:

“Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության և փորձաքննության մասին” Հայաստանի Հանրապետության օրենք (2014)

Յուրաքանչյուր նախատեսվող գործունեություն՝ շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր ազդեցություն ունեցող ուսումնասիրություն, արտադրություն, կառուցում, շահագործում, վերակառուցում, ընդլայնում, տեխնիկական և տեխնոլոգիական վերազինում, վերապրոֆիլավորում, կոնսերվացում, տեղափոխում, լուծարում, փակում, որը կարող է ազդեցություն ունենալ շրջակա միջավայրի վրա, ենթակա է բնապահպանական փորձաքննության, համաձայն “Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին” 2014թ.-ի Հայաստանի Հանրապետության օրենքի: Վերը նշված օրենքի 14-րդ հոդվածով սահմանված են շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության ենթակա հիմնադրութային փաստաթղթերը և նախատեսվող գործունեության տեսակները:

Օրենքը դասակարգում է գործունեության տեսակները ըստ ծավալների և ազդեցության մակարդակի՝ “Ա”, “Բ” և “Գ” կատեգորիաների: Կատեգորիաները որոշված են ելեկով գործունեության ծավալներից և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության մակարդակից:

Փորձաքննությունը իրանացվում է երկու փուլով: Առաջին փուլում ներկայացվում է գործունեությունը նկարագրող հակիրճ բացատրագիր (նախնական գնահատման հայտ), կազմակերպվում են առաջին հանրային քննարկումները և բոլոր անհրաժեշտ փաստաթղթերը ներկայացվում են բնապահպանության նախարարություն: 30 աշխատանքային օրվա ընթացքում նախարարության կազմում գործող փորձաքննական կենտրոնը ուսումնասիրում է հայտը և կազմակերպում երկրորդ հանրային քննարկումները, որից հետո տրամադրում է տեխնիկական առաջադրանք “Ա” և “Բ” կատեգորիաների համար, իսկ “Գ” կատեգորիայի դեպքում՝ փորձաքննական եզրակացություն:

Երկրորդ փուլում ձեռնարկողը կազմակերպում է երրորդ հանրային լսումները, որտեղ ներկայացնում է գործունեությունը նկարագրող փաստաթուղթը (ծրագիր, նախագիծ) և ՇՄԱԳ հաշվետվությունը, որոնք, լսումների նյութերի հետ մեկտեղ ներկայացվում են լիազոր մարմին:

“Ա” կատեգորիայի համար փորձաքննության հիմնական փուլը տևում է 60 աշխատանքային օր, իսկ “Բ” կատեգորիայի համար՝ 40 աշխատանքային օր, որի ընթացքում կազմակերպվում են չորրորդ հանրային քննարկումները: Գործընթացի ավարտին տրվում է փորձաքննական եզրակացություն:

Հստ օրենքի 14-րդ հոդվածի ընդերքուազործման ոլորտի կապված գործունեությունները ներառված են “Ա” կատեգորիայի մեջ:

Հայաստանի Հանրապետության բնակչության սանիտարահամաձարակային անվտանգության ապահովման մասին” ՀՀ օրենք /12.12.1992թ./

Սույն օրենքը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության բնակչության սանիտարահամաձարակային անվտանգության ապահովման իրավական, տնտեսական եւ կազմակերպական հիմքերը, ինչպես նաև պետության կողմից նախատեսվող այն երաշխիքները, որոնք բացառում են մարդու օրգանիզմի վրա շրջակա միջավայրի վնասակար եւ վտանգավոր գործոնների ազդեցությունը եւ բարենպաստ պայմաններ

ապահովում նրա եւ ապագա սերունդների կենսունակության համար:

Աշխատանքների կազմակերպման ժամանակ անձնակազմի սանիտարա- համաժարակային անվտանգության խնդիրները պետք է կարգավորվեն ըստ այս օրենքի:

“Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին” ՀՀ օրենք /04.03.1996թ./

Սույն օրենքը սահմանում է մարդու առողջության պահպանման սահմանադրական իրավունքի իրականացումն ապահովող բժշկական օգնության և սպասարկման կազմակերպման, իրավական, տնտեսական եւ ֆինանսական հիմունքները:

Գործունեության իրականացման ընթացքում աշխատողների և մերժակա բնակչության առողջության պահպան խնդիրները կարգավորվում են սույն օրենքով:

«Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» ՀՀ օրենք

Օրենքը ընդունվել է 1998 թվականի նոյեմբերի 11-ին:

Սույն օրենքը սահմանում է հուշարձանների պահպանության եւ օգտագործման բնագավառի իրավական հիմքերը: Այն կարգավորում է գործունեության ընթացքում ծագող հարաբերությունները:

Հոդված 15-ում ներկայացվում է Հուշարձանների և պատմական միջավայրի պահպանության ապահովման միջոցառումների համակարգը, այդ թվում հուշարձանների հայտնաբերումը և պետական հաշվառումը, հուշարձանների պահպանության գոտիների սահմանումը:

Հոդված 22-ում ներկայացվում է հուշարձաններ ներառող տարածքներում շինարարական և այլ աշխատանքների համար հողի հատկացումները, նախագծերի համաձայնեցումը և այդ աշխատանքների ընթացքում հուշարձանների պահպանության ու անվթարության ապահովումը:

Նախագծի իրականացման ընթացքում պատմամշակութային արժեքների հետ կապված բոլոր խնդիրները պետք է կարգավորվեն ըստ այս օրենքի և ՀՀ պահանջների: Թեկուզ տարածքում պատմամշակութային արժեքներ չեն հայտնաբերվել, անհայտ գուածոների դեպքում գործողությունները պետք է համապատասխանեն օրենքի պահանջներին:

Հայաստանի Հանրապետության բուսական աշխարհի մասին օրենք

ՀՀ պետական քաղաքականությունը բնական բուսական աշխարհի գիտականորեն հիմնավորված պահպանության, պաշտպանության, օգտագործման և վերարտադրության բնագավառում սահմանում է “Բուսական աշխարհի մասին” ՀՀ օրենքը (ընդունված

23.11.1999 թ.):

Հանրավայրի շահագործման համար նախատեսված տարածքներում բնական բուսականության պահպանության, միջոցառումների կատարման հարցերը կարգավորվում են այս օրենքով:

Հայաստանի Հանրապետության կենդանական աշխարհի մասին օրենք

ՀՀ տարածքում կենդանական աշխարհի վայրի տեսակների պահպանության, պաշտպանության, վերաբերության և օգտագործման պետական քաղաքականությունը սահմանում է “Կենդանական աշխարհի մասին” ՀՀ օրենքը (ընդունված 03.04.2000թ.):

Հանրավայրի շահագործման համար նախատեսված տարածքներում վայրի կենդանիների պահպանության, միջոցառումների կատարման հարցերը կարգավորվում են այս օրենքով:

Հայաստանի Հանրապետության թափոնների մասին օրենք

Թափոնների հավաքման, փոխադրման, պահման, մշակման, օգտահանման, հեռաց-ման, ծավալների կրճատման և դրանց հետ կապված այլ հարաբերությունների, ինչպես նաև մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցության կանխարգելման իրավական և տնտեսական հիմքերը կարգավորվում են “Թափոնների մասին” ՀՀ օրենքով (ընդունված 24.11.2004):

ՀՀ բնապահպանության նախարարը 25.12.2006 թ. N 430-Ն հրամանով հաստատել է «Ըստ Վտանգավորության դասակարգված թափոնների ցանկը»:

Շինարարական և կենցաղային թափոնների կառավարումը պետք է իրականացվի ըստ սույն օրենքի պահանջների:

Բնապահպանական վերահսկողության մասին ՀՀ օրենք (2005)

Սույն օրենքը կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետությունում բնապահպանական օրենսդրության նորմերի կատարման նկատմամբ վերահսկողության կազմակերպման ու իրականացման խնդիրները եւ սահմանում է Հայաստանի Հանրապետությունում բնապահպանական օրենսդրության նորմերի կատարման նկատմամբ վերահսկողության առանձնահատկությունների, կարգերի, պայմանների, դրանց հետ կապված հարաբերությունների եւ բնապահպանական վերահսկողության իրավական ու տնտեսական հիմքերը:

Հանքավայրի շահագործման ընթացքում բնապահպանական օրենսդրության կատարումը վերահսկվելու է բնապահպանական և ընդերքի տեսչական մարմնի կողմից համաձայն սույն օրենքի դրույթների:

Հայաստանի Հանրապետության բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին օրենք

Հայաստանի Հանրապետության բնության հատուկ պահպանվող տարածքների՝ որպես բնապահպանական, տնտեսական, սոցիալական, գիտական, կրթական, պատմամշակութային, գեղագիտական, առողջապահական, ռեկրեացիոն արժեք ներկայացնող Էկոհամակարգերի, բնության համալիրների ու առանձին օբյեկտների բնականոն զարգացման, վերականգնման, պահպանության, վերարտադրության և օգտագործման պետական քաղաքականության իրավական հիմունքները կարգավորում է “Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին” ՀՀ օրենքը (ընդունված 27.11.2006 թ.):

Հանքավայրի տարածքը չի գտնվում է հատուկ պահպանվող տարածքում:

«ՀՀ բույսական աշխարհի օբյեկտների պահպանության և բնական պայմաններում վերարտադրության նպատակով դրանց օգտագործման կարգը սահմանելու մասին» ՀՀ կառավարության 31.07.2014 թ. N 781-Ն որոշումը:

Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարարի 6 մայիսի 2002թ. N 138 հրաման “Աղմուկն աշխատատեղերում, բնակելի և հասարակական շենքերում և բնակելի կառուցապատման տարածքներում” N2-III – 11.3 սանիտարական նորմերը հաստատելու մասին”:

Նշված սանիտարական նորմերով սահմանվել են արտադրական, սպասարկման և այլ տեսակի գործունեության արդյունքում առաջացող աղմուկի ազդեցության մակարդակը և ցուցանիշները:

Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարարի 25 հունվարի 2010թ. N 01-Ն հրաման “Հողի որակին ներկայացվող հիգիենիկ պահանջներ N 2.1.7.003-10 սանիտարական կանոնները և նորմերը հաստատելու մասին”:

Սանհիտարական կանոնները և հիգիենիկ նորմերը սահմանում են հողի որակին ներկայացվող հիգիենիկ պահանջները՝ հողի սանհիտարական վիճակի հիգիենիկ գնահատականը, հողի որակի հսկողությունը, հողի սանհիտարական վիճակի գնահատման հիմնական ցուցանիշները՝ կախված դրանց ֆունկցիոնալ նշանակությունից, հողի աղտոտվածության աստիճանից կախված հողի օգտագործման առաջարկները:

Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարարի 17 մայիսի 2006 թվականի N533-Ն հրաման “Աշխատատեղերում, բնակելի և հասարակական շենքերում թրթուման (վիրացիայի) հիգիենիկ նորմերը ՀՆ 2.2.4-009-06 հաստատելու մասին”:

Հիգիենիկ նորմերը սահմանում են թրթուման դասակարգումը, նորմավորվող չափորոշիչները, աշխատատեղում թրթուման սահմանային թույլատրելի մակարդակները ու բնակելի և հասարակական շենքերում թրթուման թույլատրելի մակարդակները:

- ՀՀ կառավարության 29.01.2010 թ. N71-Ն որոշմամբ հաստատված ՀՀ կենդանիների Կարմիր Գիրք
- ՀՀ կառավարության 29.01.2010 թ. N72-Ն որոշմամբ հաստատված ՀՀ բույսերի Կարմիր Գիրք
- «Պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենք

ՊՈԱԿ-ի կանոնադրություն

- «Ընդերքօգտագործման թափոնների կառավարման պլանի և ընդերքօգտագործման թափոնների վերամշակման պլանի օրինակելի ձևերը հաստատելու մասին ՀՀ կառավարության 15.06.2017թ.-ի N 676-Ն որոշում,
- «Ընդերքօգտագործման հետևանքով բնապահպանական կորուստների նվազեցման, անվերադարձ ազդեցության կանխարգելման նպատակով պլանավորվող մշտադիտարկումների իրականացման պահանջների, ինչպես նաև արդյունքների վերաբերյալ հաշվետվությունները ներկայացնելու կարգը սահմանելու մասին» ՀՀ կառավարության 22.02.2018թ.-ի N 191-Ն որոշում:

- ՀՀ կառավարության 2008 թվականի օգոստոսի 14-ի բնության հուշարձանների ցանկը հաստատելու մասին N967-Ն որոշումը,
- ՀՀ կառավարության 27.12.2012 թվականի N1673-Ն որոշում,
- ՀՀ կառավարության 02.02.2006 թվականի N160-Ն որոշում,
- ՀՀ կառավարության 10.01.2013թ.-ի N22-Ն որոշում,
- ՀՀ կառավարության 14.12.2017թ.-ի N1643-Ն որոշում,
- ՀՀ կառավարության 18.08.2021թ. N1352-Ն որոշում,
- ՀՀ կառավարության 21.10.2021թ.-ի N 1733-Ն որոշում,
- ՀՀ կառավարության 2003թ. հունվարի 20-ի N64- Ն որոշում:

ՀՀ կառավարության 29.05.2006թ № 750-Ն որոշմանը, որը ուժը կորցրել է ՀՀ կառավարության 14.12.2017թ № 1643-Ն որոշմամբ, 11-րդ էջում նշվել է ՀՀ

կառավարության 24.08.2006թ № 1277-Ն որոշումը, որը ուժը կորցրել է ՀՀ կառավարության 08.02.2018թ № 124-Ն որոշմամբ, ՀՀ բնապահպանության նախարարի 24.12.2012թ № 365-Ն հրամանը ուժը կորցրել է համաձայն ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարի 07.01.2022թ-ի № 6-Ն հրամանի:

Միջազգային համաձայնագրեր

Ի լրումն վերը թվարկված նորմատիվային ակտերի, մշակվել են բնապահպանական ուղղվածության բազմաթիվ ռազմավարական, հայեցակարգային և ազգային ծրագրեր, ինչպես նաև ՀՀ կողմից ստորագրվել և վավերացվել են մի շարք միջազգային համաձայնագրեր և կոնվենցիաներ:

Ստորև բերված են ՀՀ կողմից ստորագրված միջազգային կոնվենցիաները և արձանագրությունները և դրանց կարգավիճակը ՀՀ-ում:

ՀՀ կողմից ստորագրված և վավերացված միջազգային կոնվենցիաները և

արձանագրություններ

NN	Կոնվենցիա կամ արձանագրություն, անվանումը և վայրը	Ուժի մեջ է	Ստորա- գրվել է	Վավերաց- վել է	Ծանոթագրում
1	Միջազգային նշանակության խոնավ տարածքների, հատկապես՝ ջրլող թռչունների բնադրավայրերի մասին, (Ռամսար, 1971)	1971		Որպես իրավահաջորդ անդամակցվել է ՀՀ ԱԳՆ պահանջով, 1993 թ.	

2	ՄԱԿ-ի «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա (Ոլոր դե ժանեյր, 1992թ.)	1993	1992	1993	Վերագրանցվել է, ՄԱԿ, 1993
3	ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա (Սյու Յորը, 1992թ.)	1994	1992	1993	Վերագրանցվել է, ՄԱԿ, 1993
4	Կիոտոյի արձանագրություն (Կիոտո, 1997թ.)	2005		2002	
5	ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Մեծ հեռավորությունների վրա օդի անդրսահմանային աղտոտվածության մասին» կոնվենցիա (Ժնև, 1979թ.)	1983		1996	Վերագրանցվել է, ՄԱԿ, 1997
	Կայուն օրգանական աղտոտիչների մասին արձանագրություն, (Ստոկհոլմ, 2001)	2004	2001	2003	
	Էվտրոֆիկացիայի և գետնամերձ օգնության մասին արձանագրություն, (Gothenburg, 1999)		1999		
6	ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Անդրսահմանային ենթատերստում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման մասին» կոնվենցիա (Էսպո 1991թ.)	1997		1996	Վերագրանցվել է, ՄԱԿ, 1997
	«Բազմավարական էկոլոգիական գնահատման մասին» արձանագրություն (Կիև 2003թ.)	2010	2010	2011	
7	ՄԱԿ-ի «Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիա (Փարիզ, 1994թ.)	1996	1994	1997	Վերագրանցվել է, ՄԱԿ, 1997
8	ՄԱԿ-ի «Վտանգավոր բափոնների անդրսահմանային փոխադրման և դրանց հեռացման նկատմամբ հսկողություն սահմանելու մասին» կոնվենցիա (Բագել 1989թ.)	1992		1999	Վերագրանցվել է, ՄԱԿ, 1999
9	«Օգնային շերտի պահպանության մասին» կոնվենցիա (Վիեննա, 1985թ.)	1988		1999	Վերագրանցվել է, ՄԱԿ, 1999
	«Օգնային շերտը քայրայող նյութերի մասին» արձանագրություն (Սոնքեալ 1987թ.)	1989		1999	Վերագրանցվել է, ՄԱԿ, 1999
10	ՄԱԿ-ի ԵՏՀ «Շրջակա միջավայրի հարցերի առնչությամբ տեղեկատվության հասանելիության, որոշումների ընդունելու գործընթացին հասարակայնության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» կոնվենցիա (Օրիուս 1998թ.)	2001	1998	2001	

2. ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

▪ Գտնվելու վայրը

Սև ջրի ավագների հանքավայրը տեղադրված է «Հ Արարատի մարզում՝ Արտաշատի և Մասիսի տարածաշրջանների միջև, Նորամարգ գյուղից մոտ 1,2կմ հյուսիս-արևելք։ Տեղանքը ազատ է կառուցներից և ցանքերից։

Հողամասերը բաղկացած են Ընկերությանը սեփականության իրավունքով պատկանող 3,91 հա ընդհանուր մակերեսով արդյունաբերական նպատակային նշանակություն ունեցող հողամասից և ենթավարձակալության իրավունքով պատկանող 0,88 հա ընդհանուր մակերեսով գյուղատնտեսական նպատակային նշանակության հողամասից։

Հանքավայրի մոտակա բնակավայրերն են Հովտաշեն, Նորամարգ, Մխչյան Արաքսավան գյուղերն ու Մասիս քաղաքը։ Հանքավայրի սահմաններում նախկինում երկրաբանահետախուզական աշխատանքներ չեն կատարվել։ Հանքավայրի պաշարների հաշվարկն իրականացվում է առաջին անգամ։

Սև ջրի հանքավայրի տարածքը ներկայացված է Հրազդան և Սև ջուր գետերի հին հունային այլուվիալ նստվածքներով։

Տեղամասում կատարված երկրաբանահետախուզական աշխատանքների տվյալներով այլուվիալ ավագների հզորությունը տատանվել է 2,9-3,8մ սահմանում և միջինը կազմում է 3,4մ։ Ավազակուտակները ներկայացված են հիմնականում միջիատիկային պոլիմիկտային ավագներով, որոնցում մանրակողմի պարունակությունը չի գերազանցում 4-5%-ից։

Տեղամասի աշխարհագրական կոորդինատներն են.

- հյուսիսային լայնություն՝ $40^{\circ} 02' 10''$
- արևելյան երկարություն՝ $44^{\circ} 25' 35''$ ։

Հետախուզված տեղամասը Երևանի հետ կապված է 30կմ ավտոմայրուղով։

Հանքավայրի ճանապարհատրանսպորտային պայմանները բարենպաստ են, քանի որ այն մոտ 2կմ երկարությամբ բարեկարգ ավտոճանապարհով կապված է Երևան-Արտաշատ-Արարատ մայրուղու հետ։

Տեղամասի բացարձակ բարձրությունը կազմում է 820-825մ։

Շրջանի կլիման չոր է և խիստ ցանքային (ամռանը մինչև $+40^{\circ}$ C, իսկ ձմռանը - 10° C)։ Տարեկան միջին ջերմաստիճանը $+16^{\circ}$ C է։ Մթնոլորտային տեղումների տարեկան միջին քանակը չի գերազանցում 300մմ։

ՊԱԾԱՐՆԵՐԻ ՀԱՇՎԱՐԿԵ

Սև ջրի ավագների հանքավայրի պաշարները հաշվարկվել են Երկրաբանական բլոկների եղանակով:

Բլոկի համարը և պաշարների կարգը	Բլոկի մակերեսը հատակագծում, մ ²	Օգտակար հանածոյի միջին հզորությունը, մ	Օգտակար հանածոյի ստատիկ պաշարները, մ ³
Բլոկ 1-B	38550	3,42	131841

Հանքավայրի ավագների պաշարները 131,84հազ.մ³ քանակով հաստատվել են <<ՕՀՊԳ-ի կողմից 04.06.2008թ. թիվ 183 որոշմամբ:

Տարածքի եզրագծի կոորդինատները Arm WGS-84 համակարգով՝

1. 8450663.2 4433738.3
2. 8450720.3 4433864.2
3. 8450810.1 4433833.1
4. 8450910.0 4433754.5
5. 8450995.0 4433689.5
6. 8450967.2 4433607.3
7. 8450871.1 4433652.2
8. 8450753.2 4433718.0

▪ Շրջանի Երկրաբանական կառուցվածքը

Սև ջրի ավագների հանքավայրը գենետիկորեն կապված է Սև ջուր գետի վերին չորրորդական դարավանդային նստվածքների հետ և հանդիսանում է դարավանդային տիպի հանքավայր:

Տեղամասի Երկրաբանական կառուցվածքում մասնակցում են Ժամանակակից դեյուվիալ, պրոյուվիալ առաջացումները և այուվիալ ավագային նստվածքները, ինչպես նաև Արարատյան դաշտավայրի ստորին լճային դարավանդի վերին չորրորդական կավավագակոպճագլաքարային առաջացումները:

Հետախուզման սահմաններում ավագակուտակը ներկայացնում է մոտ 330մ ձգվածությամբ, 90-130մ լայնությամբ, 2,9-3,8մ հզորությամբ շերտաձև մարմին:

Հետախուզման սահմաններում ավագակուտակը համատարած հիմնատակվում է վերին չորրորդական ավագակավերի շերտերով կավերի և կոպճագլաքարերի առաջացումներով, որոնք օգտակար հանածոյի համար հանդիսանում են ստորին

Երկրաբանական սահման:

Հետախուզման սահմաններում մակաբացման ապարները բացակայում են, օգտակար հաստաշերտը ծածկված է բուսականությամբ:

Օգտակար հանածոյի ավազակուտակը բնութագրվում է համեմատաբար համասեռ ներքին կառուցվածքով, նրանում կոպճի կամ կավային նյութի առանձին շերտեր չեն հանդիպում:

Օգտակար հաստվածքում ավագի միջին պարունակությունը 97,13% է: Ավազը տարակազմ-հատիկային է և բաղկացած է՝ քվարցից, դաշտային սպարից, մուգ գույնի միներալներից ու տարբեր ապարների հատիկներից: Հատիկները ըստ ձևի անկյունավոր են, որոնց մակերևույթը թույլ հղկված է: Ըստ հատիկների չափերի ավազները դասվում են «միջին խոշորության» ավազների խմբին:

Կոպճի պարունակությունը ավազներում տատանվում է 1,91-ից 3,58%: Կոպճի նյութը բավական լավ հղկված է, ունի կլորավուն և իզոմետրիկ ձևեր, որոնց հիմնական մասը (76%) ունի 5-10մմ չափսեր:

Կավային նյութը ավազներում գտնվում է հիմնական զանգվածում ցրված (փոշիացված) վիճակում: Կավային մասնիկների պարունակությունը տատանվում է 0,95-ից մինչև 1,45% սահմաններում, միջինը տեղամասում կազմելով 1,24%:

Ելնելով հետախուզվող տեղամասի Երկրաբանական կառուցվածքից, համաձայն «Ավագի և կոպճի հանքավայրի նկատմամբ պաշարների դասակարգման կիրառման իրահանգի» այն դասվում է 1-ին խմբին:

Ուշիե՞ֆ, Երկրածնաբանություն

Սև ջրի ավազների հանքավայրը գենետիկորեն կապված է Սև ջուր գետի վերին չորրորդական դարավանդային նստվածքների հետ և հանդիսանում է դարավանդային տիպի հանքավայր:

Տեղամասի Երկրաբանական կառուցվածքում մասնակցում են ժամանակակից դելյուվիալ, պրոյուվիալ առաջացումները և այուվիալ ավազային նստվածքները, ինչպես նաև Արարատյան դաշտավայրի ստորին լճային դարավանդի վերին չորրորդական կավավազակոպճագլաքարային առաջացումները:

Հետախուզման սահմաններում ավազակուտակը ներկայացնում է մոտ 330մ ծգվածությամբ, 90-130մ լայնությամբ, 2,9-3,8մ հզորությամբ շերտածև մարմին:

Հետախուզման սահմաններում ավագակուտակը համատարած հիմնատակվում է վերին չորրորդական ավագակավերի շերտերով կավերի և կոպճագլաքարերի առաջացումներով, որոնք օգտակար հանաժոյի համար հանդիսանում են ստորին երկրաբանական սահման:

Տվյալ ավագները բավարարացում են նշված ստանդարտի պահանջները ինչպես 0,16մմ-ից ցածր չափի հատիկների պարունակությամբ (առավելագույն պարունակությունը 1,92% է, մինչև 5% թույլատրելի սահմանաքանակի դեպքում), այնպես էլ 5մմ և 10մմ-ից բարձր խոշորության հատիկների պարունակությամբ՝ առավելագույնը կազմում է համապատասխանաբար 3,58 և 0,40%, չգերազանցելով 5 և 0,5% սահմանաքանակները:

Ավագներում փոշեննան, կավային և տիղմային մասնիկների պարունակությունը հասնում է 1,45% (միջինը տեղմասում 1,24%)՝ բնական ավագներում թույլատրելի մինչև 3% սահմանաքանակի դեպքում: Կավային ու տիղմային մասնիկները գտնվում են համատարած ցածր վիճակում: Ավագներում կավային կնծիկներ չեն պարունակվում:

Անալիզները վկայում են, որ հանքավայրի ավագակուտակներում բացակայում են օրգանական խառնուրդները, փայլարները և ածխի մասնիկները: Հիմքում լուծվող կայծքարի ամորֆ տարատեսակները նվազ են սահմանային 50 միլիոնով/լ քանակությունից: SO₃-ի վերահաշվարկված ծծմբային միացությունները կազմում են 1%-ից ոչ ավելի:

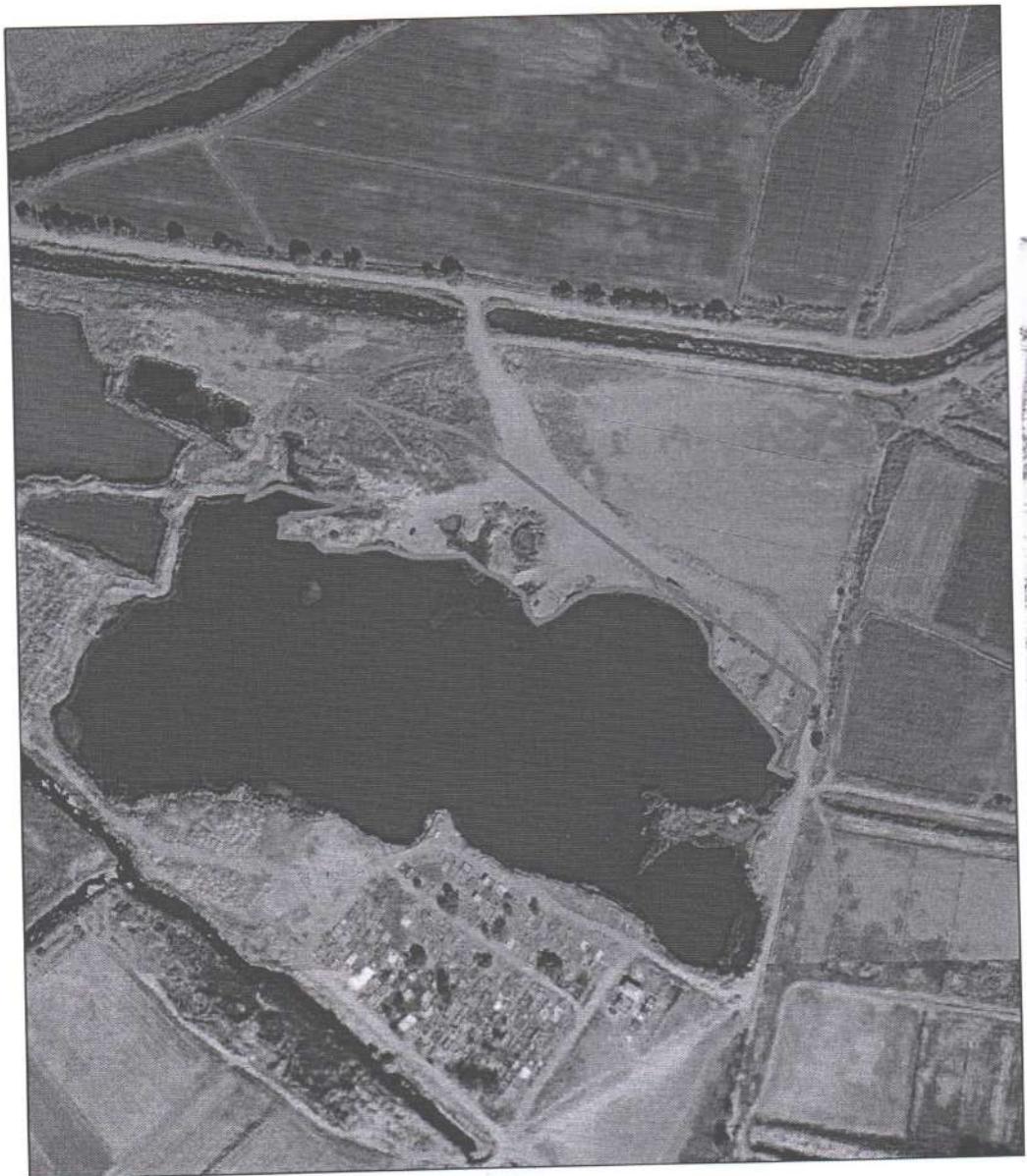
Ըստ միներալապետրոգրաֆիական կազմի ավագները պատկանում են տարակազմ (պոլիմիկտ) ավագների խմբին, կազմված պրենիտի, պիրոքսինի, բազալտի, մասամբ քվարցի, կալցիտի և այլ հատիկներից: Ըստ ծեփականացման անկյունավոր են և ունեն անհարթ մակերես:

Ավագների ծավալակրքային զանգվածը փիսրեցված վիճակում տատանվում է 1658-ից մինչև 1683կգ/մ³ կազմելով միջինը 1667կգ/մ³, իսկ խտացված վիճակում 1819-ից մինչև 1832կգ/մ³ կազմելով միջինը 1826 կգ/մ³:

Այսպիսով, Սև ջրի ավագների հանքավայրը լիովին բավարարում է «Ավագ շինարարական աշխատանքների համար» 8736-95 ՀՍՏ գումարական պահանջներին և կարող են օգտագործվել որպես լցանյութ ծանր բետոններում, այդ թվում ասֆալտաբետոնում և շինարարական շաղախներում, ինչպես նաև ձանապարհային և այլ տեսակի շինարարական աշխատանքներում:

Ստորև ներկայացվում է հանքավայրի իրավիճակային հատակագիծը՝

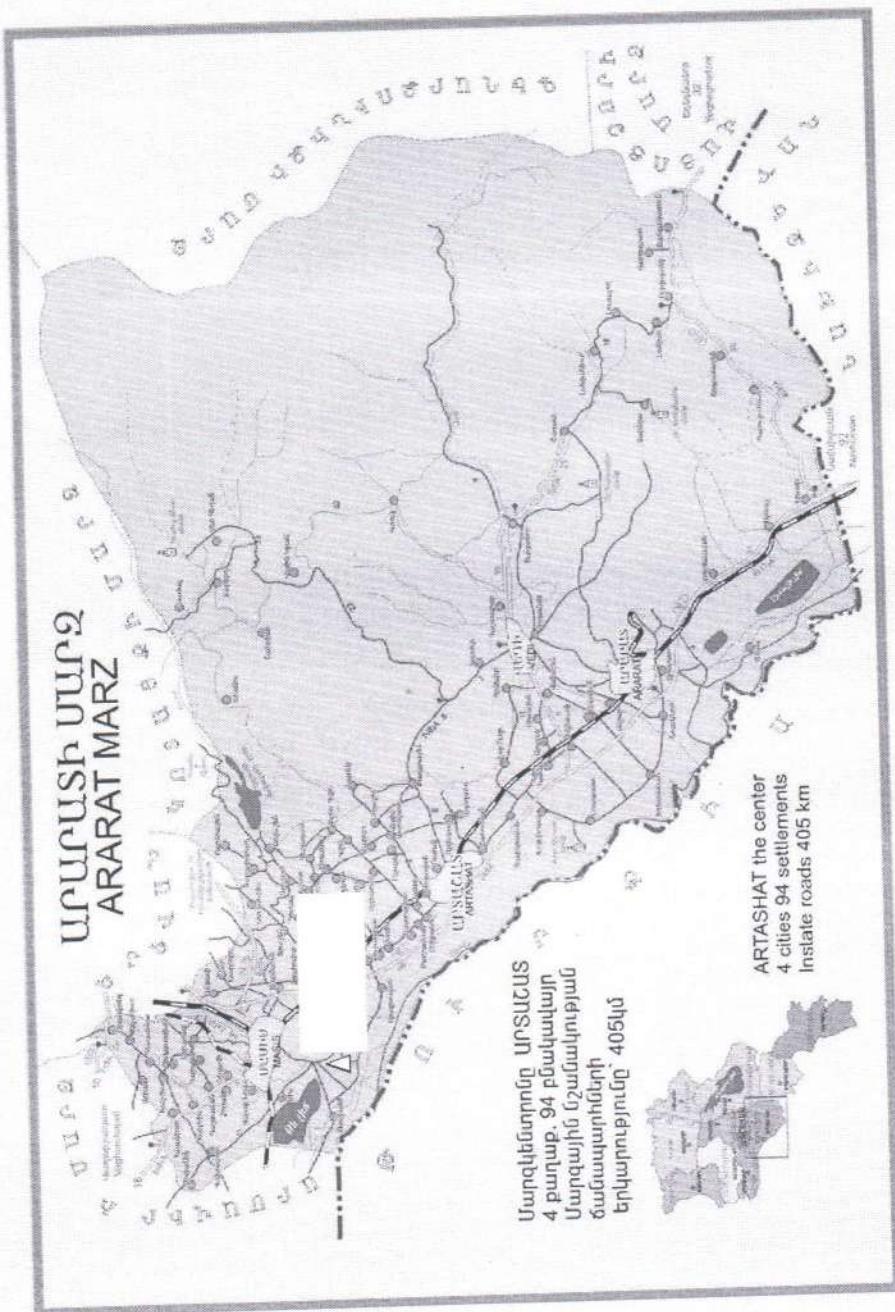

■ Մացորյային պաշարներ

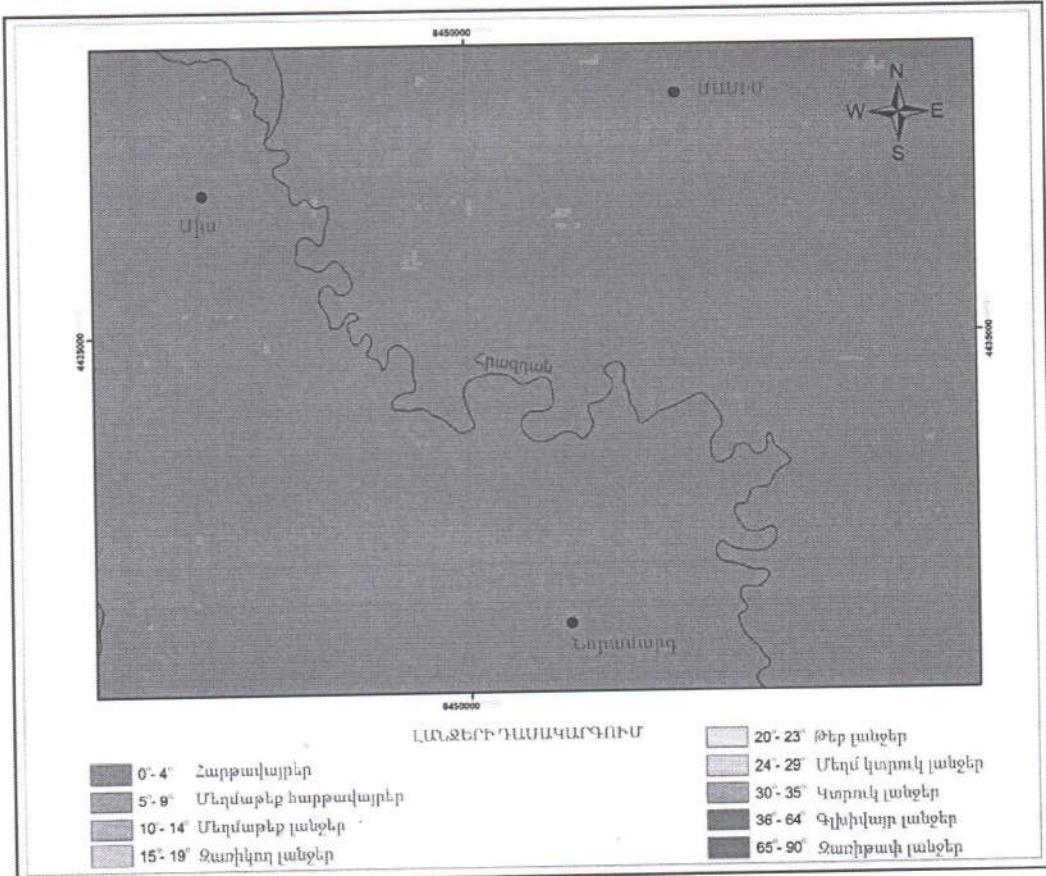

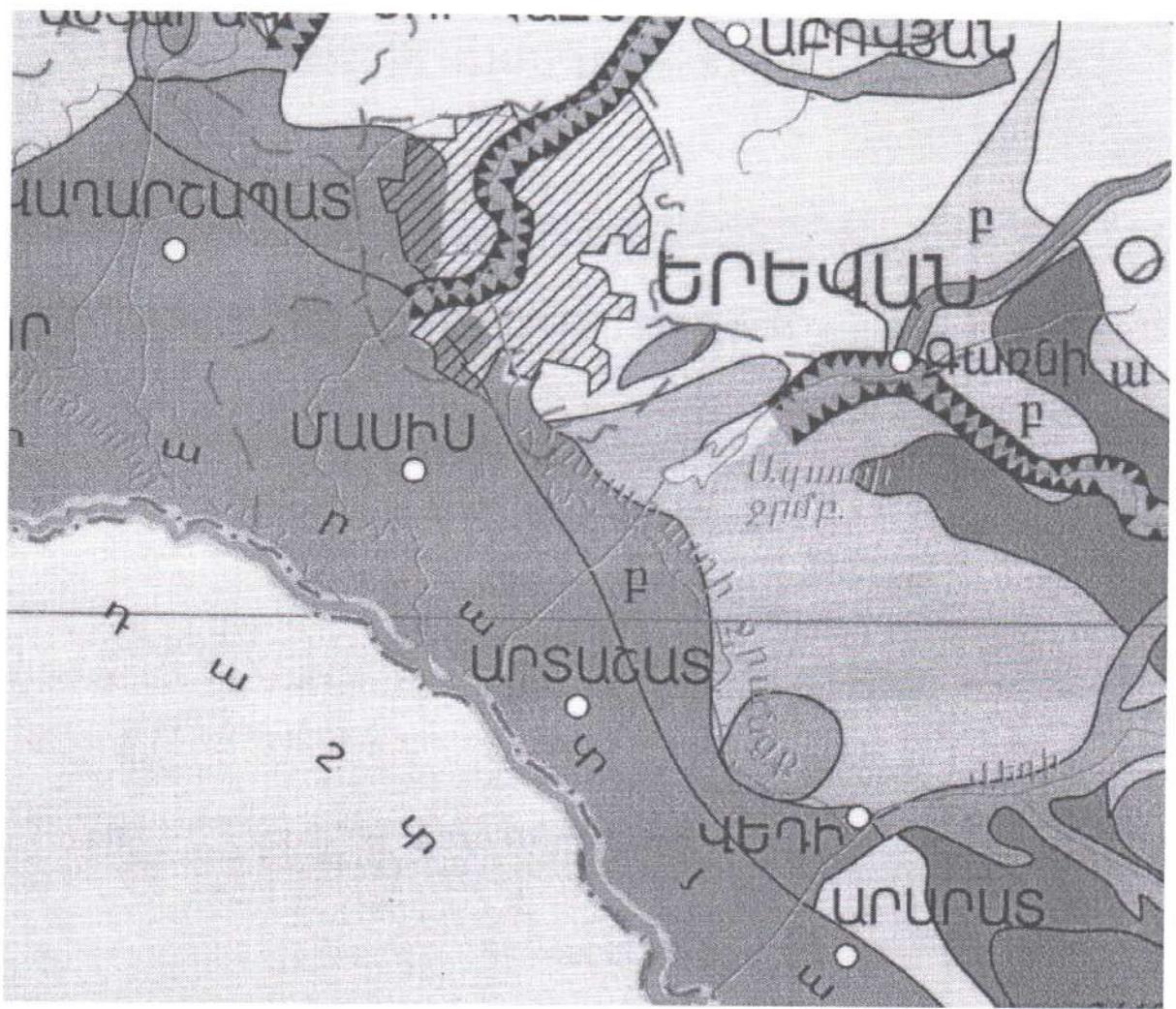

Նկար 2.

Շրջանի մակերևույթի թեքության անկյունների սխեմատիկ քարտեզը բերվում էն ստորև նկար 3-ում:

Նկար 3.

ՈԵԼԻԵՖԻ ԶԵՎԱԳՐԱԿԱՆ ՏԻՊԵՐ ԵՎ ԶԵՎԵՐ ՏԻՊԵՐ

Lեռներ

Բարձրլեռնային գուղի (2 800 մ և բարձր)

■ Զատիքափ, ուղիղ լանջերով, հովտածորակային ցանցով խիտ ու խոր մասնատված

Միջինլեռնային գուղի (1 500-2 800 մ)

■ Զատիքափ, ուղիղ լանջերով, աստիճանակերպ կատարով, V-աձև հովլիտներով և կիրճերով խոր մասնատված

■ Անհամաչափ, աստիճանակերպ լանջերով, V-աձև հովլիտներով և կիրճերով խոր մասնատված

■ Զափավոր զատիքափ-գողավոր լանջերով, մասնատված հովտածորակային ցանցով

■ Ուռուցիկ լանջերով զմբեթածև լեռնազանգվածներ՝ մասնատված հովտածորակային ցանցով

■ Մնացորդային բարձունքներ՝ ծորակներով բույլ մասնատված

Յածրլեռնային գուղի (մինչև 1 500 մ)

■ Անդամաբեր, մասամբ ժայռոտ լանջերով, մասնատված V-աձև, երբեմն արկղածև հովլիտներով

■ Խիստ մասնատված, հաճախ անհամաչափ լանջերով (կուստներ) լիբկոտներ (Bad lands)

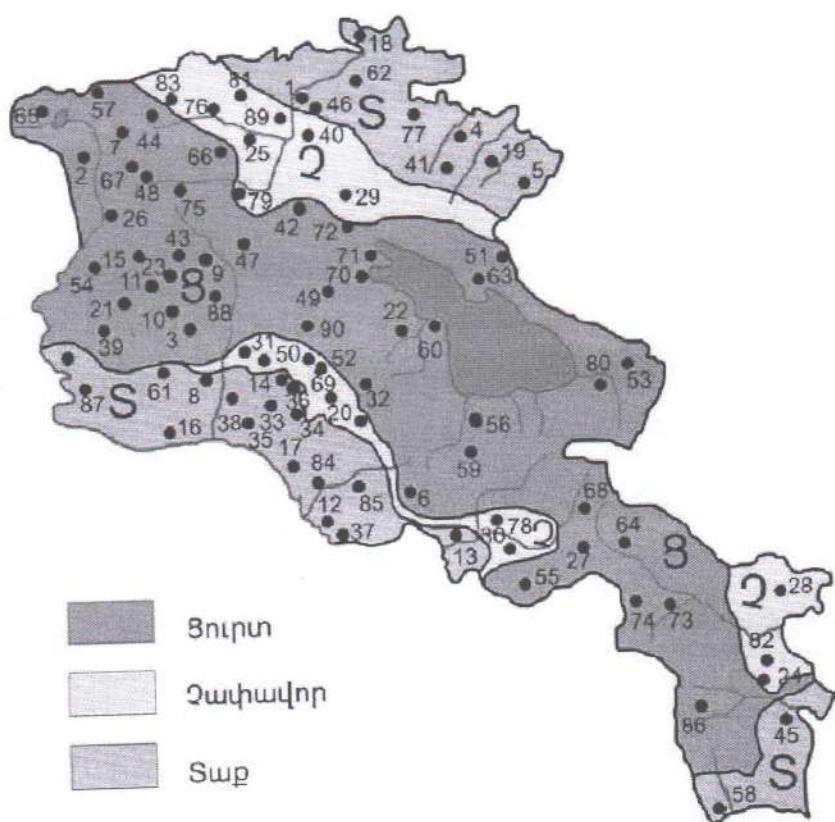
Վահանացի բարձրադիր լեռներ (2 800 մ և բարձր)

■ Բարձր ծառատումված, մեղմաբեր սոսութափանուղերով լանջերով

▪ Շրջանի կլիման

Տեղամասի շրջանի կլիման չոր ցամաքային է: Ամառը շոգ է, տևական (4-5 ամիս):

Հուլիսի միջին ջերմաստիճանը $26\text{--}27^{\circ}\text{C}$ է: Բնորոշ են լեռնահովտային քամիները: Զմեռը ցուրտ է, անամպ, անհողմ: Հունվարի միջին ջերմաստիճանը $-4\text{--}6^{\circ}\text{C}$ է: Հաստատուն ձևածածկույթ ամեն տարի չէ, որ ձևավորվում է: Ըսդհանուր Արարատյան դաշտի գոգ բնույթի հետևանքով ձմռանը դիտվում է ջերմաստիճանի շրջադասություն. դաշտում այն լինում է ավելի ցածր, քան շրջակա նախալեռներում: Գարունը կարճատև է: Բնորոշ են անկայուն եղանակները և համեմատաբար առատ տեղումները: Հրաշալի է արևոտ, տևական աշունը: Տարեկան միջին ջերմաստիճանը $8\text{--}12^{\circ}\text{C}$ է, առավելագույնը՝ 42°C , նվազագույնը՝ -30°C , տարեկան միջին տեղումները՝ $300\text{--}350$ մմ (առավելագույնը՝ ապրիլ-մայիս ամիսներին):

Ներկայացվում է կլիմայական հիմնական տարրերը՝ օդի ջերմաստիճան, մյջնուրտային տեղումներ, օդի հարաբերական խոնավություն, քամի, աղյուսակային տեսքով, ըստ Արտաշատ օդերևութաբանական կայանի՝ համաձայն Շինարարական կլիմայաբանություն ՀՀԸ-II-7,01,2011՝ տեղեկագրի:

Օդի ջերմաստիճան

Բնակավայրի. օդերևութա- բանական կայ անվանվածում մ	Բարձ- րություննովին ակարդակից. մ	Միջին ջերմաստիճանը ըստ ամիսների. °C													Բացա- ռ- ձակն վազա - գույն. °C	Բացարձ ակառակ ելագույն. °C
		Հունիս	Փետ- րու- ապ- իլիս	Մայ- իս	Յունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմ- բեր	Հոկտեմ- բեր	Նոյեմ- բեր	Դեկտեմ- բեր					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Արտաշատ	829	- 3. 6	- 0.9 5.6	12. 7	17. 5	21. 5	25. 3	24. 8	19. 8	13. 0	6.0	-0.6	11.8	-29	43	
Երևան «Էրեբունի»	888	- 3. 6	- 1.0 5.3	12. 5	17. 4	21. 8	25. 8	25. 2	20. 5	13. 3	6.3	-0.2	11.9	-28	42	

Օդի հարաբերական խոնավությունը

Բնակավայրի, օդերևութաբանակայանի անվանումը	Օդի հարաբերական խոնավությունը, %													Միջին ամսական ժամանակ մը 15-ին	
	Ըստ ամիսների														
	Հունիս	Փետրուապիլիս	Մայիս	Յունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր		ամենացորդանը ամսվա, %	ամենաշոգ ամսվա, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Արտաշատ	78	73	63	58	59	54	51	52	57	68	73	79	64	64	32
Երևան «Էրեբունի»	79	75	62	56	57	49	45	46	49	62	73	79	61	67	28

Մթնոլորտային տեղումները և ծնածածկույթը

Բնակավայրի, օդերևութա- բանական կայ անվանումը	Միջին ամսական												Զնածածկույթ		
	Տեղումների քանակը՝ միջին ամսական առավելագույն, մմ												Առավելա- գույնտա	Տարվա մեջջ- նածած- կույթովորեր	Զյան մեջջ- նածած- կույթովան
Ըստ ամիսների												Տա-			
	Հունիս	Փետրուապիլիս	Մայիս	Յունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր		գույնտա			
	Հունիս	Փետրուապիլիս	Մայիս	Յունիս	Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր		գույնտա			

բանական կայանի անվանում	լն- կ պ ար	տր- վ ը	րս	դի	յիս	նիս	լիս	ու- ս	տեմ բեր	-	տեմ բեր	են- բեր	տեմ- բեր	կա ն	սնօրյա- կայինբա րձրու- թյունը, ամ	ի քանակը	ակը, մմ	
թ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Արտաշատ	18	18	27	36	40	25	11	6	10	22	24	17	254	40	36	46		
	18	20	32	36	43	34	27	22	28	36	31	25	43					
Երևան «Էրեբունի »	24	23	32	35	45	23	11	8	12	29	28	21	291	58	47			

Քամի

Բնակավայ րի, օդերևութա բանական կայանի անվանում	Միջին տարե կան մթնո- լորտ ային ճնշու մ, (հՊա)	Ամիսն եր	Կրկնելիությունը, %												Հաշվ ար- կային արա գու- թյուն մ, մ/վ,	Ուժեղ քամի- ներով (≥15մ/վ) օրերի քանակը	Ուժեղ քամի- ների ընթա ց- քում 25 00 00
			Հյուսիս սի- սայ ին (Հս)	Հյուսիս -Արե- վեցան (ՀսԱրև)	Արե - վեց ան (Ար և)	Հար ավ- Արե- վեց ան (ՎկԱ րև)	Հար ավ- Արե- վեց ան (ՎկԱ րև)	Հար ավ- Արե- վեց ան (ՎկԱ րև)	Արու - մտյ ան (ՎկԱ րև)	Հյուս սի- սայ ին (ՀսԱ րև)	Անհոր մու- թյունն երի կրկնե լիու- թյունը	%	մ/վ	մ/վ			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Արտաշատ	920,2	հունվ ար	7	8	10	20	12	10	15	18	88	0,3	0,4	7	222	111	678
			1,7	1,7	2,7	3,1	2,4	2,0	2,2	1,7							
		ապրիլ	4	9	12	27	13	8	13	14	74	0,6					
			1,7	1,8	2,1	2,8	2,5	2,8	2,8	2,6							
		հուլիս	8	7	9	16	9	9	18	24	80	0,4					
			1,7	1,9	1,7	2,0	2,0	2,0	2,7	2,3							
		հոկտե մբեր	7	12	12	19	8	10	16	16	85	0,3					
			1,6	1,5	2,1	2,0	1,5	2,1	2,4	2,0							
Երևան «Էրեբունի»	912,1	հունվ ար	4	9	11	14	21	25	12	4	76	0,7	1,5	29	222	111	279
			2,2	2,2	2,2	2,9	2,7	2,3	2,6	2,7							
		ապրիլ	7	14	8	16	20	16	13	6	45	1,9					
			3,1	3,2	2,8	4,0	3,1	3,0	3,8	3,6							

	հունիս	17	28	4	9	17	13	8	4	36	2,8		
		5,2	5,7	2,8	2,7	2,4	2,7	2,9	4,3				
	հոկտեմբեր	6	18	10	10	21	20	10	5	63	1,0		
		2,9	2,5	2,1	2,5	2,3	2,4	2,9	3,5				

▪ Մթնոլորտային օդ

Մթնոլորտային օդի մոնիթորինգի դիտակայան Սև ջրի հանքավայրի տարածքի մոտակայքում չկա, հետևաբար մթնոլորտն աղտոտող նյութերի պարունակությունների վերաբերյալ տեղեկատվություն ներկայացվել չի կարող:

Որոշակի պատկերացում բնակավայրերի օդային ավագանների աղտոտվածության մասին կարելի է ստանալ անալիտիկ եղանակով: Դրա համար «Էկոմոնիֆորինգ»-ը առաջարկում է համապատասխան ձեռնարկ-ուղեցույց: Հստ ուղեցույցի, մինչև 10 հազար բնակչությամբ բնակավայրերի համար, որոնց թվին է դասվում Մասիս համայնքը, օդի ֆոնային աղտոտվածության ցուցանիշներն են՝

Փոշի՝ 0.2 մգ/մ³;

Ծծմբի երկօքսիդ՝ 0.02 մգ/մ³;

Ազոտի երկօքսիդ՝ 0.008 մգ/մ³;

Ածխածնի օքսիդ՝ 0.4 մգ/մ³:

Աղմուկի մակարդակ և թրթոռում

Ներկայացվող տեղանքում աղմուկի աղբյուր կարող են հանդիսանալ միայն ավտոտրանսպորտային միջոցները, սակայն, քանի որ դրանց երթենեկության ինտենսիվությունը շատ ցածր է, կարելի է ենթադրել, որ աղմուկի մակարդակը նույնպես բարձր չէ:

ՀՀ-ում աղմուկի մակարդակը կանոնակարգվում է «ԱՂՄՈՒԿՆ ԱՇԽԱՏԱՏԵՂԵՐՈՒՄ, ԲՆԱԿԵԼԻ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՇԵՆՔԵՐՈՒՄ ԵՎ ԲՆԱԿԵԼԻ ԿԱՌՈՒՑԱՊԱՏՄԱՆ ՏԱՐԱԾՔՆԵՐՈՒՄ» N2-III-11.3 սանիտարական նորմերով:

Աղմուկի առավելագույն քույլատրելի ցուցանիշները ըստ այդ բերված են աղյուսակում

ՀՀ սահմանված աղմուկի նորմերը

Աղմուկի առավելագույն թույլատրելի մակարդակը

Ընկալիչ	Ժամերը	dB _{L_{AEQ}}	dB _{L_{MAX}}
Բնակելի և հասարակական շենքերի մոտ	06:00-22:00	55	70
	22:00-06:00	45	60

Սանիտարապաշտպանիչ գոտի

Համաձայն 245-71 սանիտարական նորմերի, 2-րդ դասի /категорий/ լեռնային ապարների հանքավայրերի համար սանիտարապաշտպանիչ գոտու մեծությունը կազմում է 50.0մ:

Քանի որ մոտակա բնակավայրը գտնվում է ավելի մեծ հեռավորության վրա՝ նվազագույնը 1,2կմ, ուստի հատուկ միջոցառումներ չեն նախատեսվում:

▪ Զրային ռեսուրսներ

Սև ջրի հանքավայրի շրջանի տարածքով հոսում են Հրազդան և Այղը լճից սկիզբ առնող Աևզուր գետերը, հարավում՝ պետական սահմանի երկարությամբ՝ Արաքս գետը:

Արաքս գետը սկիզբ է առնում Բյուրակն հրաբխային բարձրավանդակից (մոտ 3000մ բարձրությունից), մինչև Արարատյան դաշտ մտնելը հոսում է նեղ կիճերով, տեղ-տեղ՝ լայնացված հովտով, ունի մեծ անկում: Գետի երկարությունը 1720կմ է, ավազանը՝ 102 հազ.կմ²: Այն սնվում է ձնհալքի, անձրևների և ստորերկրյա ջրերից: Հորդանում է մարտից հունիս ամիսներին, առավելագույն ծախսը դիտվում է մայիսին: Առաջին հորդացումը կապված է ցածրադիր վայրերի ձնհալքի և գարնանային անձրևների հետ, երկրորդը ավելի երկարատև է ու բուրն, առաջանում է լեռներում ձնհալքի հետևանքով: Ամենացածր մակարդակները լինում են հուլիս-օգոստոսին և ձմռանը: Երրորդ թույլ արտահայտված հորդացումը կապված է աշնանային անձրևների հետ: Արաքս գետի բազմամյա միջին տարեկան հոսքի բնութագրիչները բերված են ստորև աղյուսակում:

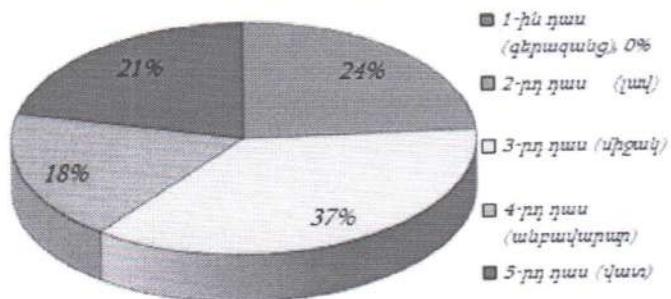
Գետը	Ծախսը, մ³/վ	Տարեկան հոսքը, մ³/վ.մ³	Հոսքի մոդուլը, լ/վ կմ²	Հոսքի շերտի բարձրությունը, մմ	Հոսքի գործակիցը
Արաքս	86.2	272.4	3.90	123	-

ՀՀ մակերևութային ջրերի աղտոտվածության գնահատումը

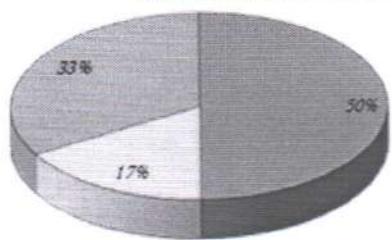
Հայաստանի Հանրապետությունում մակերևութային ջրերի որակի գնահատման համակարգը ջրի որակի յուրաքանչյուր ցուցանիշի համար տարբերակում է կարգավիճակի հինգ դաս՝ «գերազանց» (1-ին դաս), «լավ» (2-րդ դաս), «միջակ» (3-րդ դաս), «անբավարար» (4-րդ դաս) և «վատ» (5-րդ դաս): Ջրի որակի ընդհանրական գնահատականը ձևավորվում է վատագույն որակ ցուցաբերող ցուցանիշի դասով: Սևանա լճի և Արաքս գետի ջրի որակի ցուցաբերող ցուցանիշի դասով: Սևանա լի և Արաքս գետի ջրի որակի ցնահատումը դեռևս կատարվում է համաձայն 1990 թվականին ընդունված մակերևութային ջրերի աղոտութածության ձկնատնտեսական սահմանային թույլատրեկի կոնցենտրացիաների:

2020 թվականի տվյալների համաձայն ՀՀ գետերի ղիտակետերի 24%-ը գնահատվել է 2-րդ դաս («լավ» որակ), 37%-ը գնահատվել է 3-րդ դաս («միջակ» որակ), 18%-ը գնահատվել է 4-րդ դաս («անբավարար» որակ) և 25%-ը գնահատվել է 5-րդ դաս («վատ» որակ):

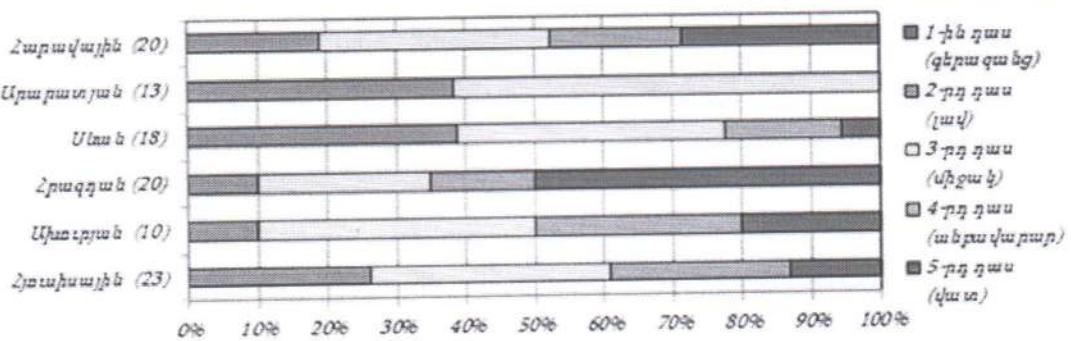
2020թվականին ՀՀ գետերի ջրի որակի նկարագիրը
(դիտակետերի ընդհանուր թիվ՝ 104)

2020թվականին ՀՀ ջրամբարների ջրի որակի նկարագիրը
(դիտակետերի ընդհանուր թիվ՝ 6)

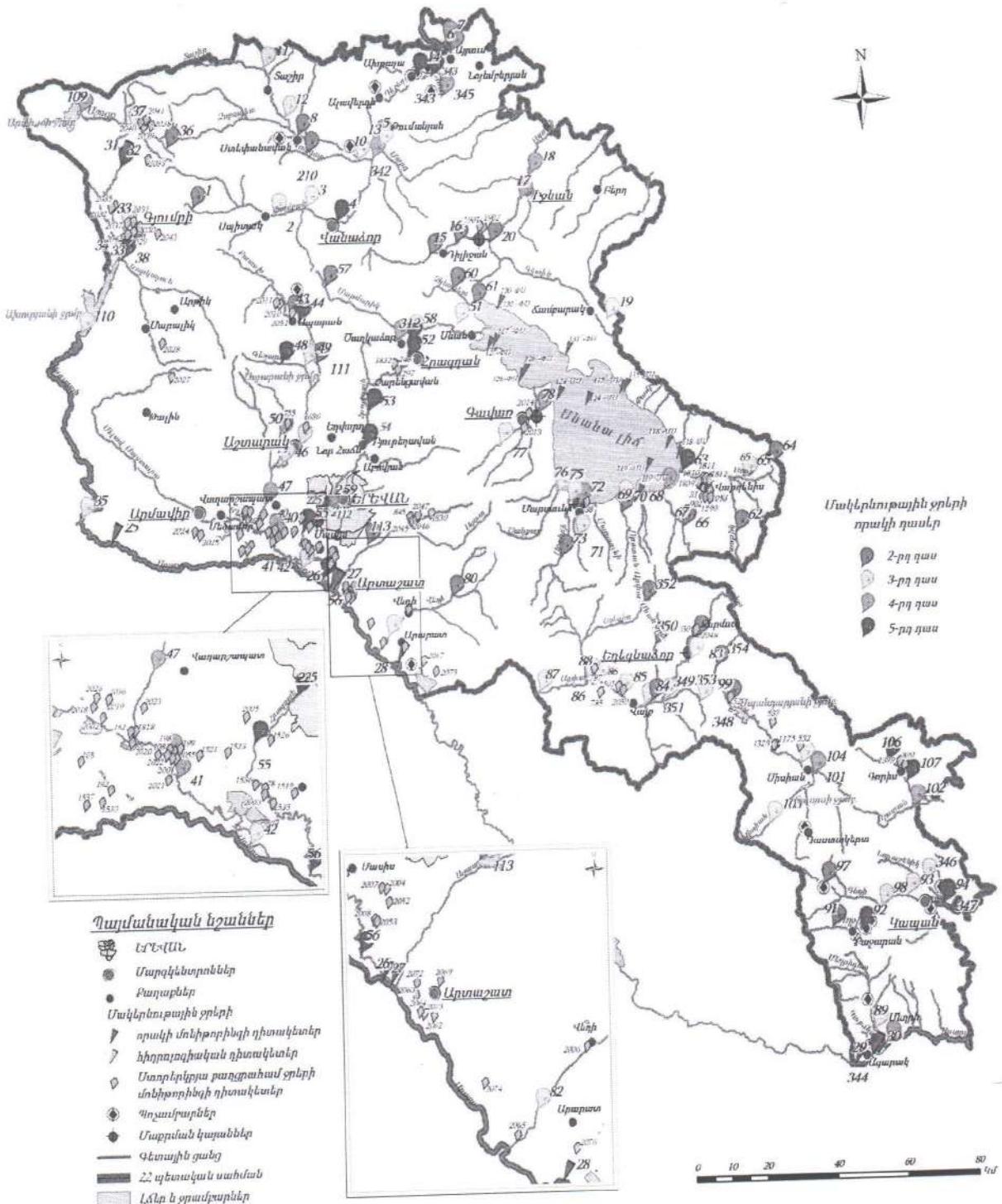

ՀՀ գետերի ջրի որակը 2020թվականին

Դիտակետերի քանակը՝ տուլուսային սրտուսհայտությամբ

ՀՀ մակերևութային ջրերի որակը 2020 թվականին

▪ Հողեր

Սև ջրի ավագների հանքավայրի տեղամասի շրջանում զարգացած են գորշ և աղուտ-ալկալի մարգագետնային, ինչպես նաև գետահովտադարավանդային տիպի հողերը (հողերի բնական տիպերի բաշխվածությունը բերված է նկար 4-ում):

Մարգագետնային գորշ ոռոգելի հողերն տարածված են Արարատյան հարթավայրի համեմատաբար ցածրադիր թույլ թեր հարթություններում: Այս տիպի հողերում հողագոյացնող պրոցեսներն ընթացել են հիդրոմոք ռեժիմի պայմաններում: Ըստ խոնավության պայմանների և արտահայտվածության մարգագետնային գորշ ոռոգելի հողերը ստորաբաժանվում են երեք ենթատիպի՝ խոնավ մարգագետնային գորշ, մարգագետնային գորշ և մնացորդային մարգագետնային գորշ: Հումուսի քանակն առաջին երկու ենթատիպերում կազմում է համապատասխանաբար 3-3.5% և 1.4-1.8%:

Մարգագետնային գորշ հողերի քիմիական հատկությունները հետևյալն են.

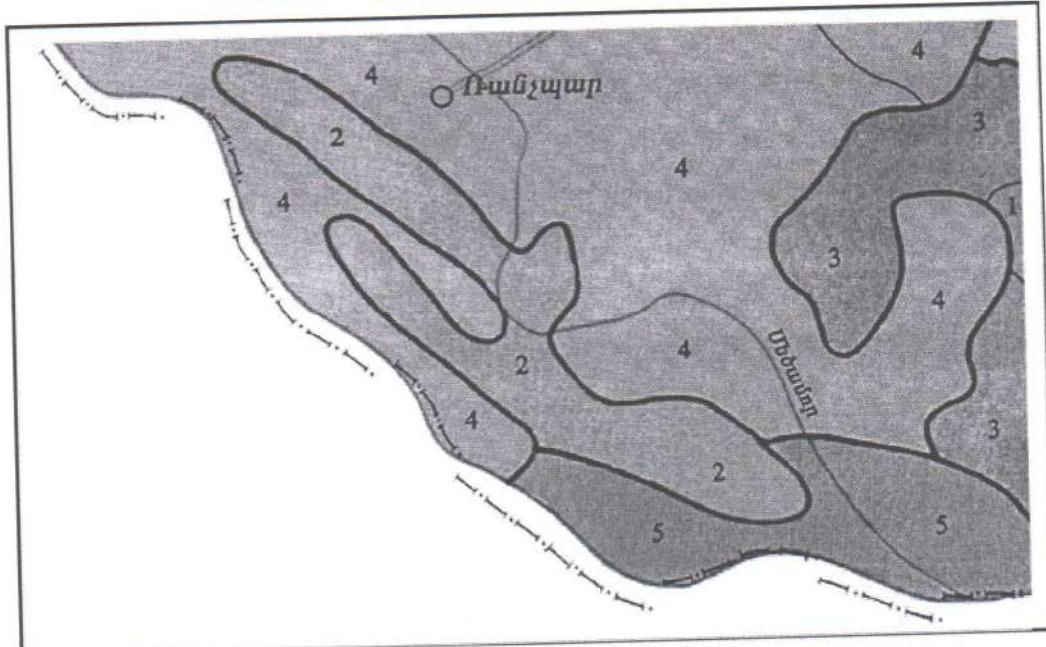
Հողի տիպը և ենթատիպը	Խորությունը, սմ	Հումուս, %	CO ₂ , %	Կլանված հումքերի գումարը, մ.հզվ. 100գ հողում	Պվմանց-Ն-Н _д յանձնիչում
1	2	3	5	6	7
Խոնավ մարգագետնային գորշ ոռոգելի	0-32	3.5	9.7	25.6	8.1
	32-62	3.2	10.8	23.6	8.4
	62-87	1.1	14.1	18.4	8.5
	87-125	0.8	1.3	13.5	8.2
	125-136	0.7	0.8	4.5	7.5
Մարգագետնային գորշ ոռոգելի	0-21	1.8	6.0	26.8	8.4
	21-43	1.6	6.3	28.0	8.4
	43-65	0.9	7.9	31.9	9.0
	65-92	0.8	6.8	22.0	9.4
	92-182	0.9	6.8	36.8	9.5

Այս հողերի ստրուկտուրան փոշեհատիկա-կնձիկային է, հիմնականում կարբոնատային:

Աղուտ-ալկալի հողերը աչքի են ընկնում խիստ թույլ հումուսացվածությամբ (մինչև 1%), բարձր հիմնայնությամբ, կարբոնատների զգալի պարունակությամբ (15-18%), շերտավորված մեխանիկական կազմով: Դրոֆիլում պարզորոշ առանձնացվում է մակերեսային աղային հորիզոնը, որտեղ հեշտ լուծվող աղերի քանակը 2% և ավելի է, սակայն դեպի ստորին շերտերը նրա պարունակությունը նվազում է: Հողերի գերակշռող մասին հատկանշական է փոխանակային նատրիումի բարձր պարունակությունը (առանձին շերտերում 20-25 մգ/Էկվ):

Գետահովտադարավանդային հողերում ծագումնաբանական հորիզոնները թույլ են արտահայտված: Ունեն պարզ շերտավոր կառուցվածք, մեծ հզորություն և թեթև մեխանիկական կազմ (ավազային, կավավազային) և հատիկակնձկային ստրուկտորա: Հումուսի պարունակությունը 1,5-2-ից մինչև 4-6%: Հողայն լուծույթի ռեակցիան հիմնականում չեղոք է կամ թույլ հիմնային: Կլանման տարողությունը մեծ չէ (15-25 մ.էկվ 100q հողում), կլանված կատիոնների կազմում գերակշռող կալցիումն

հողերի բնական տիպերի տարածման քարտեզ

1. Ոռոգելի գորշ մարգագետնային խորբային աղուտ - ալկալի - սողային - քլորիտային միջին հզորության կավավագային
2. Ոռոգելի գորշ մարգագետնային խոնավ աղուտ - ալկալի - սողային - քլորիտային միջին հզորության մեծամասամբ կավային
3. Ոռոգելի գորշ մարգագետնային խոնավ աղուտ - ալկալի - սողային - քլորիտային միջին հզորության կավավագային
4. Աղուտ - ալկալիներ մարգագետնային սողային - քլորիտային միջին հզորության կավավագային
5. Գևահովտայարագվանդային մարգագետնային - ճահճային աղուտ - ալկալի սուլֆատային - քլորիտային կավավագային

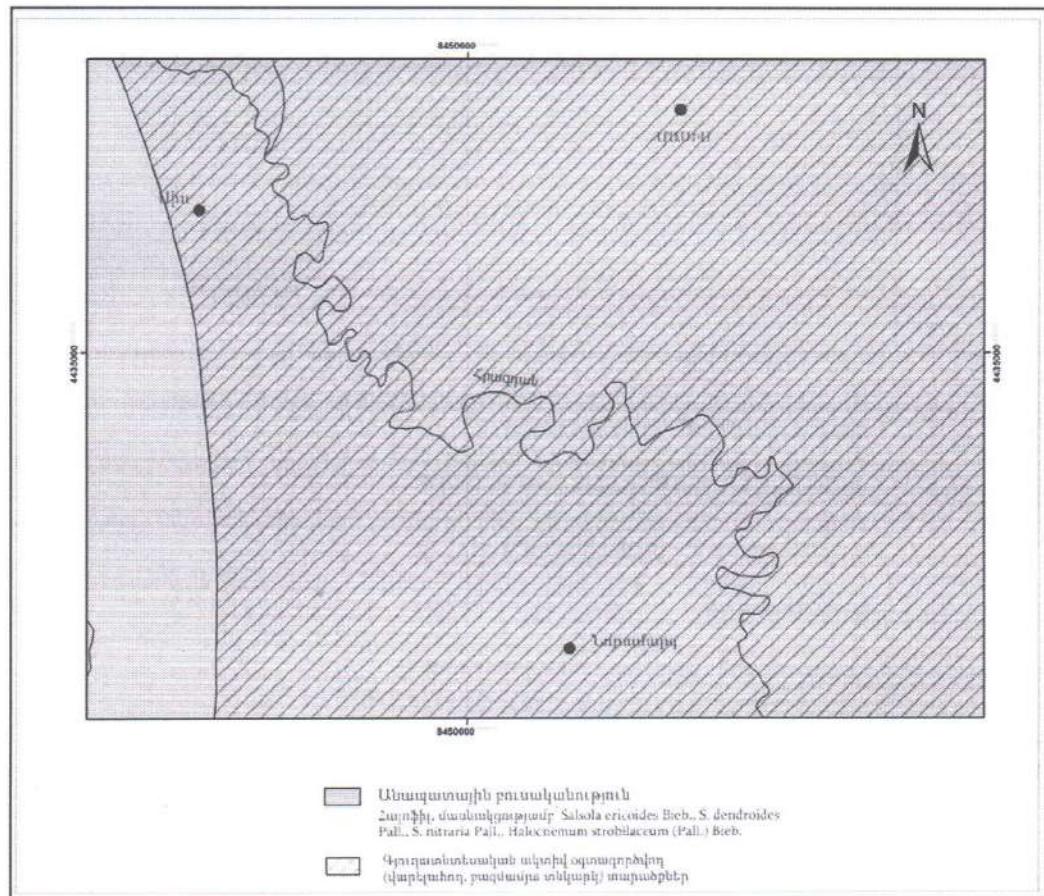
Նկար 4.

Հողը սեփականության իրավունքով պատկանում է ընկերությանը՝ արդյունաբերական, ընդերքօգտագործման հողեր են: Հողերն աղտոտված չեն, քանի որ տարածքում հողերի աղտոտմանը նպաստող որևէ գործողություն չի իրականացված:

▪ Բուսական և կենդանական աշխարհ

Սև ջրի ավագների հանքավայրի տեղամասի շրջանին բնորոշ է աղասեր անապատային բուսականությունը: Հիմնականում տարածված են հավամրգանման, ծառանման և նատրոային օշանները, մանրատերև սվեղան, մերձկասպյան ծառանման և նատրոային օշանները, մանրատերև սվեղան, մերձկասպյան

աղահասկիկը, բիներցիան և այլն: Որոշ տարածքներ ծածկված են ավազաեր անապատային բուսական խմբավորումներով՝ սովորական տատաշը, նրբատերև հազարատերևնուկը, եղնապտուկը, գիպսասերանապատներում՝ թախտաջանի կաթնուկը, սապնարմատները: Բուսականության հիմնական տիպերի տարածման և գյուղատնտեսական ակտիվ օգտագործվող տարածքների սիեմատիկ քարտեզը բերված է ստորև, նկար 5-ում:

Նկար 5.

Տեղամասի շրջանում հանդիպող ողնաշարավոր կենդանիները ներկայացված են չորասեր տեսակներով՝ բնափոր կենդանիներով, բաց ու չոր տարածքների թռչուններով: Ցուրտ ամիսներին կիսաանապատները հյուսիսից եկող թռչունների համար ծառայում են որպես ձմեռելու, իսկ գարնանը և աշնանը չվոր թռչունների համար՝ սննան ու հանգստի վայր: Շրջանի բնորոշ առանձնահատկություններից է սողունների առատությունը և երկենցաղների աղքատությունը: Սողուններից քանակապես գերակշռում են մողեսները, օձերը՝ անդրկովկասյան գյուրզան, խայտարդիտ սահնօձը, կարմրափոր սահնօձը: Երկենցաղներից ամենահաճախը հանդիպում է կանաչ դոդոշը:

Տարածաշրջանում հանդիպում է կենդանիների Կարմիր գրքում գրանցված Մոխրագույն սագ-Anser anser-600մ հեռավորության վրա հազվագյուտ, անհետացող տեսակ է:

Մեծ ձկնկուլ Phalacrocorax carbo Linnaeus-900մ՝ հեռավորության վրա հազվագյուտ, անհետացող տեսակ է:

Իսկ բույսերի Կարմիր գրքում գրանցված հետևյալ տեսակները գտնվում են հանքի տարածքից՝

“Բիեներցիա շուրջաթև”-*Bienertia cycloptera* Bunge 1500մ հեռավորության վրա՝ Կրիտիկական վիճակում գտնվող տեսակ է:

“Հիրիկ մուսուլմանական”-*Iris musulmanica* Fomin: 1650մ հեռավորության վրա՝ Վտանգված տեսակ:

- Վտանգված էկոհամակարգեր, բնության հատուկ պահպանվող
տարածքներ

Սև ջրի ավագների հանքավայրի շրջանում բնության հատուկ պահպանվող տարածքներ, որտեղ իրականացվում է վտանգված էկոհամակարգերի պահպանություն, չկան: ՀՀ բույսերի և կենդանիների Կարմիր գրքերում նշված տեսակներ բուն հանքավայրի տարածքում չեն արձանագրվել (հաստատվել են ՀՀ կառավարության 29.01.2010թ.-ի N71-Ն և N72-Ն որոշումներ), :

Տարածքը անտառածածկ չէ, չկան նաև արհեստական տնկված անտառներ, պաշտպանիչ անտառաշերտեր :

Միաժամանակ, Արաքս գետի ձախակողմյան ողաղահունի տարածքում ավազի արդյունահանման աշխատանքներն իրականացվում տարբեր կազմակերպությունների կողմից : Շրջանը հանդիսանում է ինտենսիվ տնտեսական յուրացման գոտի :

Բուն տեղամասի տարածքը ամբողջությամբ գուրկ է բուսական ծածկույթից, քանի որ հանդիսանում է զարնանային վարարումներով ծածկվող տարածք, որտեղ յուրաքանչյուր տարի կատարվում է ավազի նոր պաշարների կուտակում : Հետևաբար, ավազի արդյունահանման աշխատանքների ազդեցությունը կենսաբազմազանության վրա գրեթե զրոյական է :

3. ՍՈՑԻԱԼ-ՏՏԵՍԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ

• Ենթակառուցվածքներ

Սև ջրի ավագների հանքավայրը և դրա տեղամասը տարածական առումով գտնվում են ՀՀ Արարատի մարզում Մասիս համայնքի Նորամարգ բնակավայրի վարչական տարածքում:

Մարզի ընդհանուր տարածքը՝ 2096քկմ է, կազմում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի 7 %-ը:

Մարզն ունի շուրջ 258.9 հազար բնակչություն, որից 73.0հազ. քաղաքաբնակներ են (28%), 185.9 հազար՝ գյուղաբնակ (71%): Մարզի ամբողջ բնակչությունը 2011-2015թթ ընթացքում նվազել է շուրջ 0,7%-ով, ՀՀ-ում նույնպես գրանցվել է բնակչության թվի նվազում 0,8%, իսկ Արմավիրի մարզում այն աճել է 0,2%-ով: Արարատի մարզի բնակչության խտությունը՝ 141 մարդ մեկ քառակուսի կիլոմետրի վրա, Արմավիրի մարզի բնակչության խտությունը կազմումէ 215 մարդ 1 քկմ-ի վրա, այն դեպքում երբ ՀՀ-ում միջին խտությունը կազմում է 101 մարդ: ՀՀ-ում ամենաբարձր բնակչության խտությունը գրանցված է մայրաքաղաքում՝ 4815 մարդ 1 քկմ-ի վրա: Արարատի մարզը այս ցուցանիշով մարզերի մեջ գրավում է 2-րդ տեղը Արմավիրից հետո:

Մարզի բնակչությունը համարյա հավասարաշափ տեղաբաշխված է 3 տարածաշրջաններում: 01.01.2020թ.դրությամբ մարզի մշտական բնակչությունը ըստ տարածաշրջանների հետևյալն է՝ ամբողջ ազգաբնակչությունը կազմում է 258.9 հազար մարդ, որից Արտաշատի տարածաշրջանում 90.4 հազար մարդ, Արարատի տարածաշրջանում 89.5 հազար մարդ, Մասիսի տարածաշրջանում՝ 79 հազար մարդ:

Արարատի մարզում բնակչության տեղաբաշխումը հավասարաշափ չէ, ամենամեծ կուտակումը մարզում Արտաշատի և Մասիսի տարածաշրջաններում են՝ հիմնականում հարթավայրային մասում դեպի մայրաքաղաքի ուղղությամբ, դեպի նախալեռնային և լեռնային բնակավայրեր՝ բնակչության խտությունը կտրուկ նվազում է:

Մարզը բնակչությամբ համարյա միատարր է, հիմնականում բնակեցված է հայերով՝ 93%, ազգային փոքրամասնություններից մարզում ապրում են եզրիներ

2.5%, ասորիներ 0.09%, քրդեր 0.05%, ռուսներ 0.4%:

ՀՀ Արարատի մարզի տնտեսապես ակտիվ բնակչության թիվը 128.1 հազար մարդ է, որը կազմում է մարզի ընդհանուր բնակչության 49.5%-ը: Տնտեսապես ակտիվ բնակչության կշիռը Արարատում գերազանցում է հանրապետության միջին ցուցանիշը և Արմավիրի մարզի ցուցանիշը:

Արարատի մարզում տնտեսական ակտիվության ցուցանիշը կազմել է 69.3%, որը հանրապետական միջին ցուցանիշից բարձր է 6.8%-ով: Տարբերություններ կան տղամարդկանց (71.7%) և կանանց (65.2%), ինչպես նաև քաղաքային (44%) և գյուղական (82%) տարածքների միջև: Համեմատած Արմավիրի մարզի հետ տնտեսական ակտիվության մակարդակը բարձր 1.7%-ով:

ՀՀ Արարատի մարզում առկա են 7087 գործող (ակտիվ) ձեռնարկություններ, որը կազմում է հանրապետության մարզային ցուցանիշի 11.6%-ը, 10000 բնակչի հաշվով ձեռնարկությունների թիվը կազմում է 274, իսկ Արմավիրի մարզում առկա են 9087 գործող (ակտիվ) ձեռնարկություններ, որը կազմում է հանրապետության մարզային ցուցանիշի 14.9%-ը, 10000 բնակչի հաշվով ձեռնարկությունների թիվը կազմում է 341: Ինչպես և ՀՀ բոլոր մարզերում այստեղ նույնպես ձեռնարկությունների գերակշռող մասը ունի մի քանի աշխատող և կարող են համարվել ՓՄՁ ձեռնարկություններ:

Մարզի տնտեսության հիմնական ցուցանիներն ըստ ՀՀ տնտեսության ճյուղերի հետևյալն են՝

արդյունաբերություն՝ 12.9 %,

գյուղատնտեսություն՝ 14.1 %,

շինարարություն՝ 2.1 %,

մանրածախ առևտուր՝ 2.7 %,

ծառայություններ՝ 1.6 %:

Մարզը Հայաստանի արդյունաբերական և գյուղանտեսական առաջատարներից է՝ այստեղ մեկ շնչի հաշվով արտադրվող արդյունաբերական արտադրանքը ավել է քան ՀՀ միջին ցուցանիշը շուրջ 1.5 անգամ, իսկ գյուղատնտեսական արտադրանքը շուրջ 1.6 անգամ, այլ ոլորտներում մարզը զգալիորեն զիջում է ՀՀ միջին ցուցանիշներին:

Արդյունաբերություն Արարատի մարզը Հայաստանի Հանրապետության

զարգացած արդյունաբերական մարզերից է: ՀՀ արդյունաբերության ծավալի 12.9 %-ը կազմում է Արարատի մարզի արդյունաբերական ձեռնարկությունների արտադրանքը: Մարզում 2020թ գործել են թվով 99 արդյունաբերական ձեռնարկություններ՝ 2011թ այդ թիվը կազմել է 77: Արարատի մարզի տնտեսության մեջ էական կշիռ ունեն գինու-կոնյակի 10-ից ավելի խոշոր գործարանները, “Արարատ – ցեմենտ”, “Ուկու կորզման ֆաբրիկան”, Արտաշատի, Արարատի պահածոների, “Մասիս տորակոն”, “Ինտերնեշնլ Մասիս տորակոն” գործարանները:

Արդյունաբերության առաջատար ուղղությունները սննդամթերքի, ներառյալ՝ խմիչքների, արտադրություններն են և այլ ոչ մետաղական հանքային արտադրատեսակների արտադրությունը:

Մարզի բազմաճյուղ արդյունաբերության հիմնական և գլխավոր ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է, որի մեջ առավել զարգացած են հետևյալ 3 ճյուղերը:

1) սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրություն (մրգերի, բանջարեղենի վերամշակում և պահածոյացում, թորած ալկոհոլային խմիչքների արտադրություն)

2) ծիսախոտի արտադրություն (ծիսախոտի խմորում՝ ֆերմենտացիա)

3) ոչ մետաղական հանքային արտադրանքի արտադրություն (ցեմենտի, կրի, ազրոցեմենտային իրերի արտադրություն, քարի կտրում և վերամշակում):

2011-2020թթ. արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը Արարատի մարզում աճել է մոտ երկու տասնամ, Արմավիրի մարզում 1.3 անգամ, իսկ ՀՀ-ում 1.3 անգամ:

2014-2020թթ. Արարատի մարզում արդյունաբերական ձեռնարկությունների, փոքր ձեռնատրիական սուրյեկտների կողմից թողարկված արտադրանքի ծավալի աճը կազմել է 19 %:

2011-2020թթ. արդյունաբերական պատրաստի արտադրանքի իրացման ծավալները ՀՀ-ում աճել է 1.38 անգամ Արարատի մարզում՝ 2.1:

Մարզի արդյունաբերական արտադրության 92.3%-ը բաժին է ընկել մշակող արդյունաբերությանը, որը հիմնականում զյուղմթերքի վերամշակությունն է և որը մեծապես պայմանավորված է մարզում զյուղատնտեսական բարձր արտադրողականությանը:

Գյուղատնտեսություն. Արարատի մարզի տնտեսության հիմքը զյուղատնտեսությունն է՝ այն հիմնականում մասնագիտացած է պտղաբուծության,

խաղողագործության, բանջարաբուծության մեջ: Արարատի մարզի հարթավայրային և նախալեռնային գոտիները նպաստավոր են բուսաբուծության, իսկ լեռնային գոտիները՝ անասնապահության զարգացման համար: Մարզի ազգաքնակշության 71.5% բնակչում է գյուղական վայրերում, որոնց կենսունակությունը պայմանավորված է գյուղատնտեսական գործունեությամբ:

Մարզի գյուղատնտեսական հողատեսքերը՝ ներառյալ տնամերձերը՝ 164 696 հա, կազմում են մարզի ընդհանուր տարածքի 78.8%-ը: Գյուղատնտեսական հողատեսքերի 87.6%-ը: Կազմում են մշակովի տարածքները՝ ներառյալ տնամերձերը 42 260 հա:

Մարզի ակտիվ գյուղատնտեսական ուղղվածության ձեռնարկությունները 31-են, որոնցից 6-ը զբաղվում են կաթի վերամշակմամբ, 2-ը՝ մսի, մնացած 23-ը՝ բուսաբուծական մթերքների վերամշակմամբ: Վերամշակող կազմակերպությունների կողմից 2020թ գնված գյուղմթերքի ծավալները 2011թ-ի համեմատությամբ Արարատի մարզում ավելացել են 24.4%-ով, հանրապետությունում՝ 44.6%-ով:

Արտահանում: Մարզը արտահանման տեսանկյունից ունի լավ ցուցանիշներ: 2015 թ. ցուցանիշներով մարզի արտահանումը կազմում է ՀՀ արտահանման 9.1%, կամ մեկ շնչի հաշվով 6% զերազանցում է ՀՀ մեկ շնչի հաշվով արտահանումը: ՀՀ Արարատի մարզի արտահանման մարզական մակարդակության մեջ 2011-2020թթ.. տարիներին կտրուկ բարձրացել է՝ շուրջ 5.4 անգամ, Արմավիրիմ արգինը՝ 11.7 անգամ, հանրապետությանը՝ 1.42

Մարզից արտահանվում է հիմնականում գյուղմթերքի վերամշակումից ստացված արտադրանք՝ գինի, կոնյակ, միրզ, բանջարեղեն, պահածոյացված գյուղմթերք՝ և հանրապետությունու և հանրապետությունից դրւու մեծ պահանջարկ ունեն Արարատի մարզի քաղցրահամ մ բգերը, բարձարեղենը, մուրաբաները, բնական հյութերը, չոերը:

Մարզի արտահանման մեջ մեծ ծավալներ են կազմում բնական հանքարերի արտահանումը:

2011-2020թթ. Արարատի մարզի ծառայությունների ծավալի տեսակարար կշիռը ՀՀ-ի ընդհանուրի մեջ նվազել է 5.4%-ից դարձել է 1.6%, Արմավիրի մարզի ծառայությունների ծավալը նույնպես նվազել է 2.3%-ից դարձել 1.6%

Առևտուր: 2011-2020թթ. Արարատի մազի առևտրի շրջանառության տեսակաբար կշիռը ՀՀ-ում աճել է 2,2%-ից դարձել է 2,8%, Արմավիրի մարզի առևտրի շրջանառությունը նույնպես աճել է 2,3% դարձել 4,1%:

- Հողերի տնտեսական յուրացման բնութագիր

Ավագի արդյունահանման համար ներկայումս հատկացված տեղամասը վարչական տեսակետից գտնվում է Մասիս համայնքի Նորամարգ բնակավայրի վարչական տարածքում:

Նորամարգ (Նախկին անվանումը՝ Կալինինի անվան ավան, Հարիլյենդ), գյուղ Հայաստանի Հանրապետության Արարատի մարզի Մասիսի տարածաշրջանում՝ Հրազդան գետի ստորին հոսանքի աջափնյակում, Երևանից 24 կմ (Մասիս քաղաքից 7 կմ) հարավ, մարզկենտրոնից 22 կմ հյուսիս-արևմուտք, ծովի մակարդակից 830-840մ բարձրության վրա: Վերանվանվել է Նորամարգ 1991 թ. ապրիլի 3-ին:

Հստ ՀՀ 2011 թ. մարդահամարի արդյունքների՝ Նորամարգի մշտական բնակչությունը կազմել է 2069, առկա բնակչությունը՝ 1963 մարդ: Նախկինում բնակեցված է եղել աղբքեցանցիներով: Նորամարգի բնակչության փոփոխությունը ժամանակի ընթացքում՝ ստորև.

Տարի	Բնակչություն
1831	85 մարդ ^[4]
1873	183 մարդ ^[4]
1897	234 մարդ ^[5]
1926	40 մարդ ^[5]
1959	318 մարդ ^[5]

1970	741 մարդ ^[5]
1979	1690 մարդ ^[5]
<u>1989</u>	2784 մարդ ^[6]
2001	2003 մարդ ^[6]
2011	2069 մարդ ^[11]

Նորամարգ (մինչև 1992թ.-ը՝ Կալինին ավան) գյուղը գտնվում է Արարատի մարզում՝ Հրազդան գետի ստորին հոսանքի ափին, Երևանից 24կմ (Մասիս քաղաքից 7կմ) հարավ, Արտաշատ մարզկենտրոնից 22կմ հյուսիս-արևմուտք:

Գյուղի հարևանությամբ կան արհեստական խոշոր լճեր: Գյուղի նորօրյա սպատմությունը սկսվում է 1988թ.-ից: Մինչև Ադրբեջանից մեր հայրենակիցների բռնազարդը գյուղը բնակեցված էր թուրքական տարերով քրդերով: Մասիսի շրջանի վարչական միավոր հանդիսացող Կալինին գյուղը ձևավորվել է իբրև առանձին անասնապահական պետական տնտեսություն 1980թ.-ից: Նորամարգ գյուղի ռելիսֆը հարթավայրային է, թույլարտահայտված թերությամբ, ծովի մակերևույթից բարձր 830-840մ: Կլիման չոր է, խիստ ցամաքային: Գերակշռում են աղուտները, իսկ գետամերձ հատվածներում՝ ճահճուտները: Գյուղի տարածքի հողերը բնութագրվում են բաց շագանակագույն գունավորումներով, միջին և ցածր կավ-ավազային կազմով, միջին հզորությամբ և ուժեղ կարբոնատվությամբ: Գրունտային ջրերը գտնվում են 1.5-2.5 մ խորության վրա: Տարածված է կիսաանապատային գոտուն բնորոշ բուսական և կենդանական աշխարհ: Շատ են կրծողները, սողունները և ջրլող թռչունները:

Օդի տարեկան միջին ջերմաստիճանը կազմում է 10-12 ջերմաստիճան, նվազագույն՝ -30 ջերմաստիճան, առավելագույնը՝ 40 ջերմաստիճան: Մթնոլորտային տեղումների տարեկան միջինը 280-300մմ: Գարնանային ցրտահարություններ լինում են ապրիլի կեսերին, իսկ աշնանային ցրտահարությունները դիտվում են արդեն հոկտեմբերի վերջերին:

Բնակչությունը զբաղվում է բանջարաբուծությամբ և այգեգործությամբ:

Սև ջրի ավագների հանքավայրի տեղամասի շահագործման աշխատանքների

նախաձեռնությունը և նախնական գնահատման հայտը ներկայացվել են համայնքի բնակչության մեջ: Հարցը քննարկվել է համայնքում (նիստի արձանագրությունը ներկայացվում է): Համայնքը հավանություն է տվել համայնքի տարածքում ավագի արդյունահանման աշխատանքներին:

- **Պատմության, մշակութային հուշարձաններ**

ՀՀ կառավարության 14 օգոստոսի 2008 թվականի N 967-Ն որոշմամբ հաստատվել է ՀՀ Արարատի մարզի բնության հուշարձանների ցանկը: Մասիս համայնքի տարածքում, որտեղ գտնվում է Սև ջրի ավագների հանքավայրը և դրա տեղամասը, պատմության և մշակույթի հուշարձաններ հաշվառված չեն:

Երկրաբանական հուշարձաններ

11. «Անձավիկ» քարանձավ	Արարատի մարզ, Վեդի քաղաքից մոտ 20 կմ հս-արլ, Ուխտուակունը գետի աջ ափին, Շարբանդ գետի հետ միախառնման տեղից 08 կմ հոսանքով վեր, 40 մ գետի հունից բարձր, ծ.մ-ից 2100 մ բարձրության վրա
12. «Դաշտաքար» քարանձավ	Արարատի մարզ, Դաշտաքար գյուղից 02 կմ հվ, Անահավատքար լեռան հս լանջին, հիմքից 400 մ բարձրության վրա
13. «Մեծ հոր» անձավային համակարգ	Արարատի մարզ, Շաղափ գյուղից 3 կմ հս-արլ, ծ.մ-ից 2200 մ բարձրության վրա
14. «Անանուն» շերտավոր նստվածքներ	Արարատի մարզ, Տիգրանաշեն-Պարույր Սևակ գյուղերի ճանապարհի 17-րդ կմ-ի վրա
15. «Անանուն» անտիկլինալ ծալք	Արարատի մարզ, Երևան-Մեղրի խճուղու 81-րդ կմ (Տիգրանաշեն-Պարույր Սևակ հատվածի 15-րդ կմ)
16. «Անանուն» ծալքավոր ստրուկտորա	Արարատի մարզ, Երևան-Մեղրի խճուղու 81-րդ կմ (Տիգրանաշեն-Պարույր Սևակ հատվածի 15-րդ կմ)
17. «Անանուն» ծալքագոյացման մերկացում	Արարատի մարզ, Ուրցաձոր գյուղից 4,5 կմ դեպի հս, Վեդի գետի աջ ափին
18. «Հորթունի» բրածոն ֆլորա	Արարատի մարզ, Զանգակատուն գյուղից 8 կմ հս-արլ
19. «Ձերմանիսի» բրածոն ֆլորա	Արարատի մարզ, Ուրցաձոր գյուղից մոտ 20 կմ գետի հոսանքով վեր, նախսկին Ձերմանիսի գյուղատեղիի մոտակայքում
20. «Վեդի գետի ավագանի» բրածոն ֆլորա	Արարատի մարզ, Վեդի գետի ավագան, Ուրցաձոր գյուղից 15 կմ հս-արլ

Կենսաբանական հուշարձաններ

1. «Աղակալած ձահճուտ»	Արարատի մարզ, քաղաք Արարատ, հանքային աղբյուրների մոտ, ծ.մ-ից մոտ 850 մ բարձրության վրա
-----------------------	--

Այս հոդվածը ներկայացնում է Արարատի մարզի Մասիս գյուղի պատմության և մշակույթի հուշարձանների ցանկը, որը 2002 թ. հաստատվել է Հայաստանի կառավարության կողմից: Ցանկում ներառված է ընդամենը 5 հուշարձան (4 միավոր): Նորամարգ բնակավայրում բացակայում են պատմության և մշակույթի հուշարձանները:

հուշարձան	կառուցված	վայր, հասցե	համարանիշ	հավելյալ նշումներ
Գերեզմանոց	19-20 դդ.	հվ Եղրին	3.57/1	Սր. Աստվածածին Եկեղեցուց 200 մ հս-աե
Եկեղեցի Սր. Աստվածածին	19 դ.	հվ Եղրին	3.57/2	Կիսավեր
Հուշարձան Երկրորդ աշխարհամարտում զոհվածներին	1983 թ.	գ. մ.	3.57/3	քանդ.՝ Գ. Եփրեմյան
Մատուռ Սր. Թադևոս Առաքյալ	16 դ.	հվ Եղրին	3.57/4	Վրկո.՝ 20 դ., Սր. Աստվածածին Եկեղեցուց հս- ամ
Խաչքար	1542 թ.		3.57/4.1	մատուռի ներսում

4. ՇՐՋԱՎԱ ՄԻԶԱՎԱՅՐԻ ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐԻ ՎՐԱ ՀՆԱՐԱՎՈՐ

ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Սև ջրի ավագների հանքավայրում օգտակար հանածոյի արդյունահանման աշխատանքերի իրականացման ընթացքում աննշան տեխնածին ձնշումներ են դրսւորվում մքնոլորտի, մակերևութային ջրերի, բուսական և կենդանական աշխարհի, ինչպես նաև լանդշաֆտային ամբողջականության վրա:

Մքնոլորտային օդ:

Բացահանքում աշխատող ավտոտրանսպորտը հանդիսանում է վնասակար գազերի և փոշու արտանետման աղբյուր, փոշեգոյացում տեղի է ունենալու նաև բացահանքի սահմաններում: Փոշեգոյացումը կապված է հիմնականում ավտոտրանսպորտի աշխատանքի հետ, հանույթաբարձման աշխատանքների ժամանակ փոշեգոյացում տեղի չի ունենում, քանի որ ավագի զանգվածը գտնվում է խոնալ վիճակում: Մեքենաների և սարքավորումների աշխատանքի արդյունքում օդ են արտանետվում ածխածնի օքսիդ, ազոտի երկօքսիդ, մուր և ծծմբային գազ:

Համաձայն շրջակա միջավայրի պահպանությանը վերաբերվող նախագծման նորմերի (СНИП 11-01-95, СНИП 1.02.01-85)՝ սահմանային թույլատրելի խտությունները ածխածնի օքսիդի, ազոտի օքսիդի, մրի և ծծմբային գազի համար համապատասխանաբար կազմում են $0,0005\text{q}/\text{մ}^3$; $0,000085\text{q}/\text{մ}^3$; $0,00015\text{q}/\text{մ}^3$; $0,0005\text{q}/\text{մ}^3$:

Փոշու և վնասակար գազերի (ազոտի օքսիդ, ածխածնի երկօքսիդ, մուր) առավելագույն կոնցենտրացիաները չեն գերազանցում նորմատիվային փաստաթղթերով ամրագրված սահմանային թույլատրելի խտությունները:

Զրային ավագան. Զրային ռեսուրսների աղտոտում տեղի չի ունենում, քանի որ տեղամասի տարածքում իրականացվող լեռնային աշխատանքների տեխնոլոգիայով արտահոսքեր չեն նախատեսվում: Հանքավայրի շահագործման ընթացքում բացառվում է Զրային ռեսուրսի հունը կամ ափերը փոփոխելը կամ ձևափոխելը: Անձնակազմի խմելու-կենցաղային կարիքների և տեխնիկական միջոցների լվացման համար անհրաժեշտ ջուրը նախատեսվում է վերցնել մոտակա Մասիս համայնքից՝ պայմանագրային հիմունքներով:

Հողային ծածկույթ.

Խախտված հողերի լեռնատեխնիկական վերականգնում նախատեսվում է իրականացնել հանքի փակման ժամանակ, երբ կվերականգնվեն աշխատանքային հրապարակը և մոտեցնող ձանապարհների: Բացահանքի ռեկուլտիվացիա չի նախատեսվում, քանի որ տեղամասն իրենից ներկայացնում է գարնանային վարարումներով ծածկվող տարածք, որտեղ յուրաքանչյուր տարի կատարվում է ավագի նոր պաշարների կուտակում:

Բուսական և կենդանական աշխարհ.

Ավագի արդյունահանման աշխատանքների բացասական ազդեցությունը հանքավայրի տարածաշրջանի բուսական և կենդանական աշխարհի վրա գրեթե զրոյական է:

Ստորև բերվում է շրջակա միջավայրի բաղադրիչների վրա հնարավոր ազդեցության նախնական գնահատական մատրիցը.

Աղյուսակ 3.

Շրջակա միջավայրի բաղադրիչներ	Գործողություններ		
	Մոտեցնող ձանապարհների անցում	Բացահանքի անցում	Արդյունահանման աշխատանքներ
Մքնուրտային օդ	ցածր կարճատև	ցածր կարճատև	ցածր կարճատև
Ջրեր	-	-	-
Հողեր	աննշան	աննշան	աննշան
Կենսաբազմա- զանություն	աննշան	աննշան	աննշան
Պատմամշակութային հուշարձաններ	-	-	-

**5. ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՎՐԱ ՎՆԱՍՍԱԿԱՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՆՎԱԶԵՑՄԱՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ
ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ**

Շրջակա միջավայրի բաղադրիչների վրա վնասակար ազդեցության մեղմացման/վերացման նպատակով նախատեսվում են հետևյալ բնապահպանական միջոցառումները.

- Նավթամթերքների պահեստավորում և պահում արտադրական հրապարակում հատուկ հատկացված տեղում (բացօթյա կամ ծածկի տակ պահեստ), որի տրվում է համապատասխան թերություն, որն ապահովում է թափված նավթամթերքների հոսքը դեպի այն հավաքող բետոնապատված փոսը:
- Օգտագործված յուղերի ու քայուղերի հավաքում առանձին տարրաների մեջ՝ հետագա ուժիղացման կամ երկրորդական վերամշակման համար :
- Հնամաշ դետալների ու մասերի հավաքում հատկացված առանձին տեղում և հանձնվում որպես մետաղական ջարդոն :
- Կենցաղային աղբի տեղափոխում մոտակա աղբահավաք կետեր :
- Արտաթորվող թունավոր նյութերի չեղորացուցիչ սարքերի տեղադրում :
  - Փոշենստեցման նպատակով փոշեառաջացման օջախների (աշխատանքային հրապարակ, մուտքային ավտոճանապարհը և այլն) ինտենսիվ ջրում տարվա չոր և շոգ եղանակներին՝ ջուրը կրերվի մոտակա Մասիս համայնքից պայմանագրային հիմունքներով :
  - Կեղտաջրերի հավաքում հորատիպ զուգարանում, որը հետագայում դատարկում են հատուկ ծառայության ուժերով :
  - Նախատեսվում է պահպանել ՀՀ Առողջապահության նախարարի 2012 թվականի սեպտեմբերի 19-ի թիվ 15-Ն հրամանով հաստատված սանիտարական կանոնների և նորմերի պահանջները:
  - Հանքավայրի շահագործման դեպքում ջրային ռեսուրսի հատակների, ափերի, հոսքի կամ հատկությունների փոփոխում:
  - Արդյունահանման աշխատանքների ընթացքում բացառվում է մոտակա ջրային ռեսուրսի հոսքի խոչընդոտումը կամ շեղումը, ջրային ռեսուրսի աղտոտումը, ջրային ռեսուրսի մեջ կեղտաջրերի արտանետումը, ջրային ռեսուրսի հատակների, ափերի, հոսքի կամ

հատկությունների փոփոխումը:

- Խախտված հողատարածքների վերականգնման ծախսերի հաշվարկները կատարելու ժամանակ նախատեսվում է առաջնորդվել 18.08.2021թ-ին ընդունված Կառավարության «Ռեկուլտիվացիոն աշխատանքների նախահաշվային արժեքների հաշվարկման և վերահաշվարկման կարգը սահմանելու մասին» N1352-Ն որոշման պահանջներով:
- Տեղամասի տարածքում բուսականության դիտարկում՝ ՀՀ Կարմիր գրքերում գրանցված բուսական և կենդանական տեսակներ բացահայտման նպատակով: Նման բուսատեսակների պոպուլյացիաների հայտնաբերման դեպքում դրանց պահպանության նպատակով նախատեսվում է.

- 1) առանձնացնել պահպանվող գոտիներ, որոնք ունեն տեղական նշանակություն և անհրաժեշտ են կարմիր գրքում գրանցված բուսատեսակների՝ սույն կետում նշված նոր պոպուլյացիաների կենսունակության ապահովման նպատակով,
- 2) ժամանակավորապես սահմանափակել առանձնացված պահպանվող գոտիներում տնտեսական գործունեության որոշ տեսակներ, եթե դրանք կարող են բերել նշված բուսատեսակների աճելավայրերի վիճակի վատթարացմանն ու պոպուլյացիաների կենսունակության խաթարմանը,
- 3) տեղափոխել պահպանվող բույսերի առանձնյակները տվյալ տեսակի համար նպաստավոր բնակլիմայական պայմաններ ունեցող որևէ բնության հատուկ պահպանվող տարածք կամ բուսաբանական այգիների տարածք, կամ կարմիր գրքում որպես տվյալ բույսի աճելավայրեր գրանցված որևէ տարածք, իսկ բույսերի սերմերը տրամադրում են համապատասխան մասնագիտացված կազմակերպությանը՝ գենետիկական բանկում պահելու և հետազույմ տեսակի վերարտադրությունը կազմակերպելու նպատակով:

Շահագործման փուլում առաջացող թափոնները ներառում են.

- Շարժիչների բանեցված յուղեր՝

Վտանգավորության դասը III, քանակը 0.065 տ/տարի

դասիչ՝ 5410020102033

բաղադրությունը՝ նավթ, պարաֆիններ, սինթետիկ միացություններ,

բնութագիրը՝ հրդեհավտանգ է, առաջացնում են հողի և ջրի աղտոտում:

Թափոններն առաջանում են ավտոտրանսպորտային և տեխնիկական

միջոցների շարժիչների շահագործման արդյունքում:

- Դիգելային յուղերի մնացորդներ՝

վտանգավորության դասը III, քանակը 0.06տ/տարի

դասիշ՝ 5410030302033

բաղադրությունը՝ նավթ, պարաֆիններ, սինթետիկ միացություններ,

բնութագիրը՝ հրդեհավտանգ է, առաջացնում են հողի և ջրի աղտոտում:

Թափոնները առաջանում են մեխանիզմների շահագործման արդյունքում:

Օգտագործված յուղերը և քսայուղերը հավաքում են, այդ նպատակով առանձնացված տարածքում, առանձին մետաղական տարաների մեջ՝ հետագա ուսուիլիզացման կամ հնարավորություն ստեղծվելու դեպքում՝ երկրորդական վերամշակման հանձնելու նպատակով: Հնամաշ մեխանիզմների դետալներն ու մասերը կուտակվում են առանձին տեղում և հանձնվում են, որպես մետաղի ջարդոն: Կենցաղային աղբը տեղափոխվում է մոտակա աղբահավաք կետ:

Հանքավայրի տեղամասում շահագործման աշխատանքների իրականացման ժամանակ ընկերությունն իրականացնելու է շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցության կանխարգելմանն և մեղմացմանն ուղղված հետևյալ մշտադիտարկումները.

1. մթնոլորտային օդ կատարվող աղտոտող նյութերի արտանետումների որակական և քանակական պարամետրերի պարբերական չափումներ, շաբաթական մեկ անգամ հաճախականությամբ
2. Հողային ծածկույթի պարբերական մշտադիտարկումներ, տարին մեկ անգամ հաճախականությամբ:
3. Վայրի բնություն, կենսամիջավայր, կարմիր գրքում ընդգրկված, Էնդեմիկ տեսակների պարբերական մշտադիտարկումներ, տարին մեկ անգամ հաճախականությամբ:

Մթնոլորտային օդի աղտոտվածության մշտադիտարկման կետի տեղադիրքը ներկայացված է ստորև:

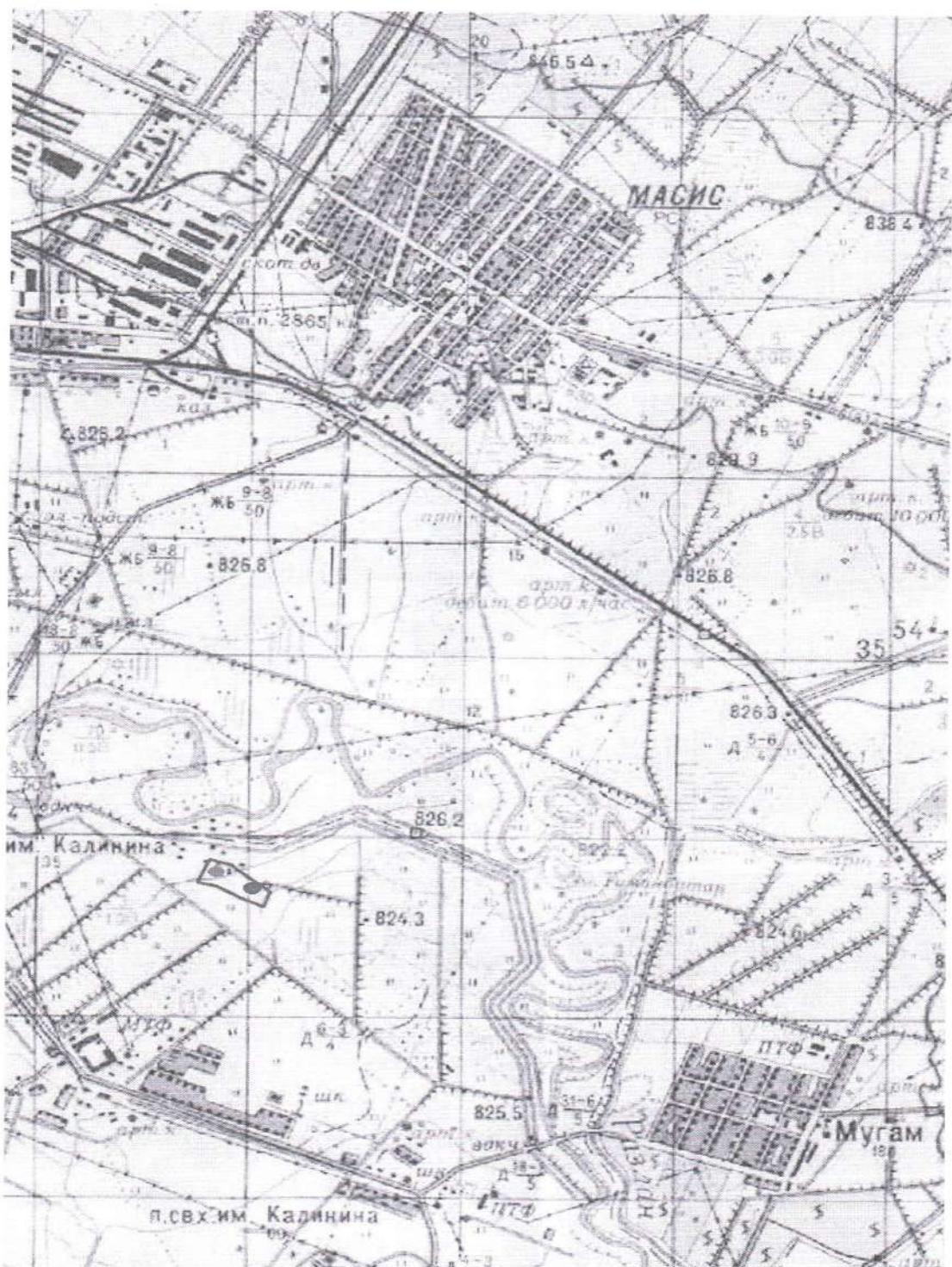
Բնապահպանական միջոցառումների համար նախատեսվում է տարեկան մասնահանել 300.0 հազ.դրամ, իսկ մշտադիտարկումների համար նախատեսված է 250,0 հազ. ՀՀ դրամ:

«Ընդերքօգտագործման հետևանքով բնապահպանական կորուստների

նվազեցման, անվերադարձ ազդեցության կանխարգելման նպատակով պլանավորվող մշտադիտարկումների իրականացման պահանջների, ինչպես նաև արդյունքների վերաբերյալ հաշվետվությունները ներկայացնելու կարգը սահմանելու մասին» ՀՀ կառավարության 22.02.2018թ.-ի N 191-Ն որոշման համաձայն ներկայացվում է մշտադիտարկումների աղյուսակ

**ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐԻ ՊԼԱՆԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱՅԹՆ ՈՒ
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ**

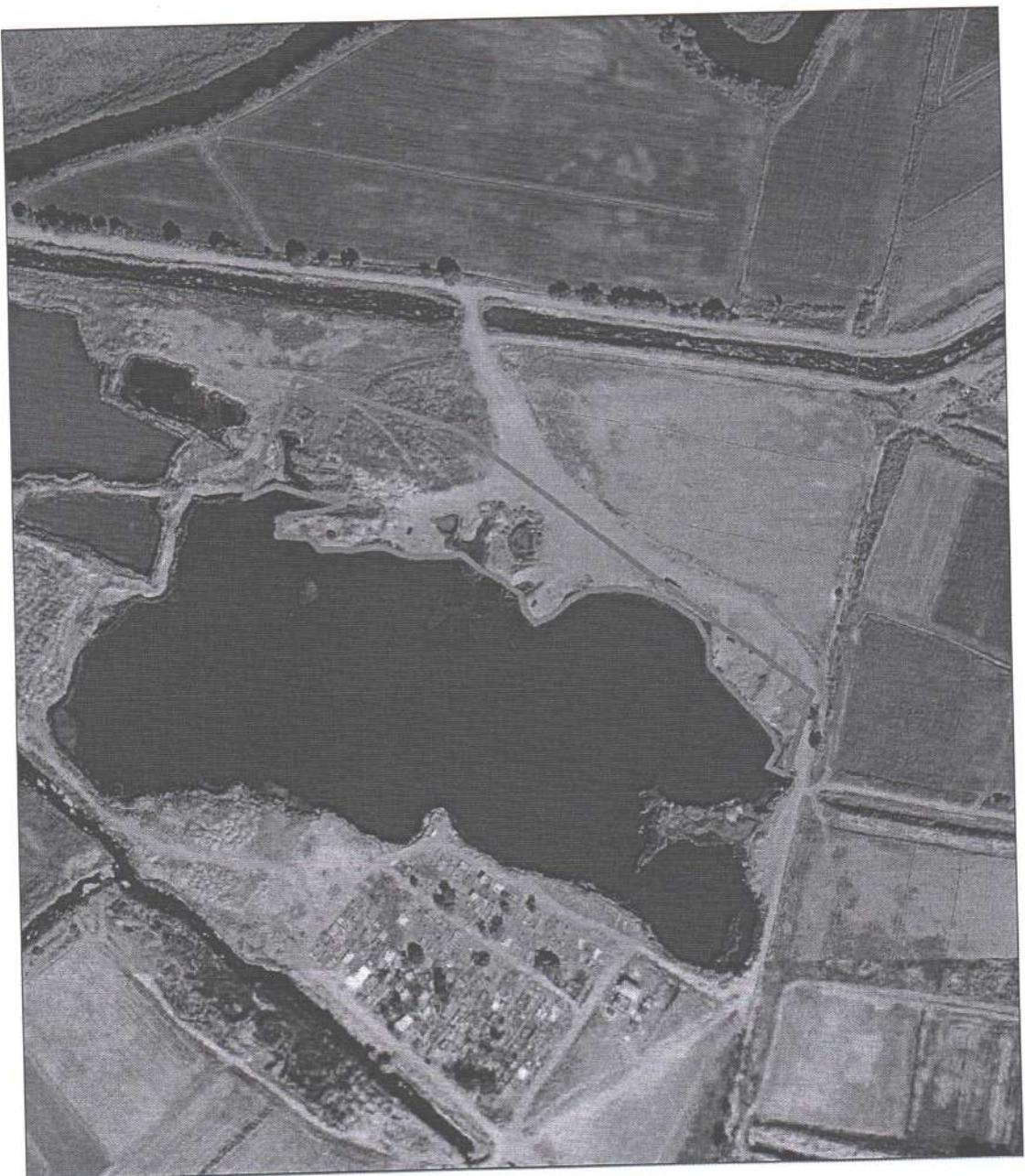
Մշտադիտարկում ների օբյեկտը	Մշտադիտարկում ների վայրը	Ցուցանիշը	Մշտադիտարկում ների տեսակը	Նվազագույն հաճախականությ ունը
Մթնոլորտային օդ	ճանապարհներ, արտադրական հրապարակ,	- հանքափոշի, այդ թվում ծանր մետաղներ և կախյալ մանիկներ (PM10 և PM2.5), ածխածնի օքսիդ, ածխաջրածիններ, ազոտի օքսիդներ, մուր, ծծմբային անհիդրիդ, բենզ(ա)ախրեն, մանգանի օքսիդներ, ֆոտոիդներ, երկաթի օքսիդներ, ֆոտոաջրածին	Նմուշառում, նմուշի լաբորատոր հետազոտություն, չափումներ ավտոմատ չափման սարքերով	շաբաթական մեկ անգամ 24 ժամ տևողությամբ
Հողային ծածկույթ	արտադրական հրապարակ, , հանքի տարածք,	- հողերի քիմիական կազմը (ρH, կատիոնակիոնանակմա ն հատկությունները, ելեկտրահաղորդականու թյան հատկանիշներ, մետաղների պարունակությունը՝ Fe, Ba, Mn, Zn, Sr, B, Cu, Mo, Cr, Co, Hg, As, Pb, Ni, V, Sb, Se), -- հողերում նավթամթերքների պարունակությունը	Նմուշառում, նմուշի լաբորատոր հետազոտություն, չափումներ ավտոմատ չափման սարքերով	- տարեկան մեկ անգամ - ամսական մեկ անգամ
Վայրի բնություն, կենսամիջավայր, կարմիր գրքում ընդգրկված, Ենդեմիկ տեսակներ	ընդերցօգտագործ ման տարածքին հարակից շոշան	տարածքին բնորոշ վայրի բնության ներկայացուցիչների քանակ, աճելավայրերի և այրելավայրերի տարածք, պոպուլյացիայի փոփոխություն	հաշվառում, նկարագրություն, քարտեզագրում	տարեկան մեկ անգամ

----- Օդի և հողի աղտոտվածության մշտադիտարկման կետ

-----Կենսաբազմազանության մշտադիտարկման կետ:

Մշտադիմության կետերի տեղադիրքի քարտեզ

Մնացորդային պաշարներ

-----Օղի և հողի աղտոտվածության մշտադիտարկման կետ

-----Կենսաբազմազանության մշտադիտարկման կետ:

Գրականություն

- 1.ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարության «Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիթորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ -ի տվյալներ
- 2.Почвы Армянской ССР. Ред./ Р.А. Эдильян, Г.П. Петросян, Н.Н. Розов. Ереван: “Айастан”, 1976 թ.
- 3.Հայաստանի բույսերի Կարմիր Գիրք.- 2010թ.
- 4.Հայաստանի կենդանիների Կարմիր Գիրք.- 2010թ
- 5.Флора Армении / под ред. А.Л.Тахтаджяна. – Ереван: изд-во АН Арм ССР
- 6.Животный мир Армянской ССР. Даль С.К ,1954
- 7.ՀՀ Արքատի մարզպետարանի պաշտոնական կայք